

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

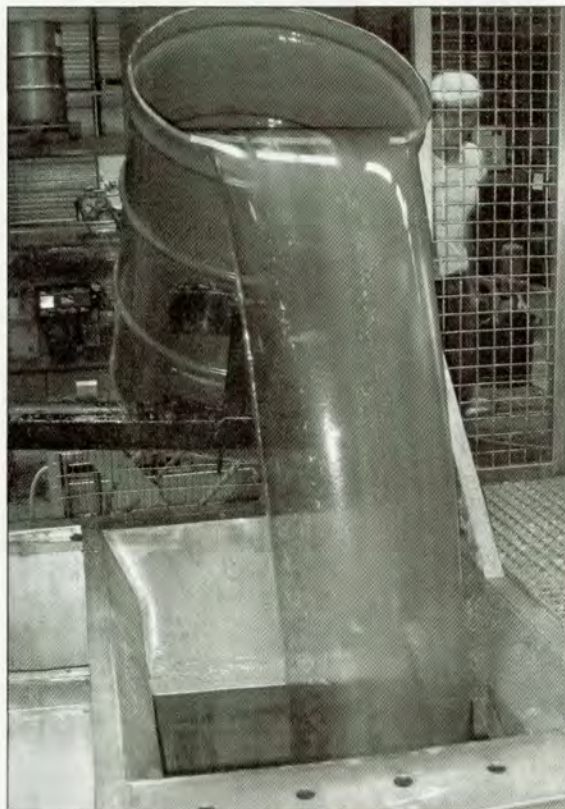
13-4

april
2004

bijen

MAANDBLAAD VOOR IMKERS

Op de foto is te zien hoe een 300 kilo vat met biologische honing wordt 'gekanteld'. Voorafgaand aan deze procedure van het kantelen wordt bepaald welke melange van honing geschikt is voor een mooi, kwalitatief eindproduct. Bepalende factoren bij melangering zijn smaak, kleur, verkrijgbaarheid op de internationale honingmarkt, prijs en of de honing vloeibaar of crème moet worden.

Honingzemerij 'Het Zuiden' bv	J. Beekman	99
Plant en bij		
Voor de imkertuin	Gerard Schalk	102
Imkerervaringen in april	Piet van Schaik	103
De natuurkalender	Rob Plomp	104
Uit de imkergemeenschap		
Foto van de Maand		107
Cursief	Rik Oldeven	107
Van imker tot imker	Ko Zoet	108
Praktijk		
Basisbeginselen	M.J. van Iersel en O. Bakker	110
De imme, een organisch geheel (II)	Onno Bakker	112
De lezer schrijft		
Wichelroede	T. Blacquièrè, H. vd Scheer	114
Reactie op: 'Varroa bestrijden'	C. van Heemert	115
Zwerm in schoorsteen	Frank Moens	115
Wonderlijke waarnemingen		
Twee koninginnen in een volk	Roel Jonker	116
Overlarven		
Carnalijnen Duitse eilanden		
Overlarfdagen bij de LLTB		119
Gezondheid		
Residuen in honing	S. Bogdanov e.a.	120
Organisaties		
ABTB Bij gepraat (26)		122
VBBN Uit het Hoofdbestuur		123
vergadering 4 maart 2004		123
'Ome' Ben, 35 jaar dephouder		123
Bestuurderscursus VBBN afgesloten		123
Bloemrijke akkers in Drenthe		124
ZLTO Van de Bestuurstafel		124
Familieberichten		125

Van de redactie

Zaterdag 27 maart is een prachtige dag. Het is heerlijk en tegelijkertijd spannend om richting het WICC te fietsen. Vandaag wordt er een besluit genomen over het beleidsplan 2004-2009 van de VBBN. In het maart-nummer en op bijenhouden.nl heeft u kunnen lezen dat er in het beleidplan van de VBBN ook voorstellen met betrekking tot de toekomst van BIJEN staan. Het is spannend omdat ik geen idee heb hoe de stemming zal uitpakken. Bij binnenkomst word ik meteen aangesproken: 'ben je er klaar voor?' en 'De soep wordt waarschijnlijk niet zo heet gegeten als opgediend'. Maar er komen ook lezers van BIJEN naar mij toe die het erg leuk vinden de hoofdredacteur nu eens in levende lijve te zien. Al met al bemoedigend.

De eerste agendapunten worden vlot afgehandeld, de echte discussie begint pas bij agendapunt 'beleidsplan'. Het punt 'BIJEN' domineert de discussie, dat is jammer want het beleidsplan behelst meer dan alleen het maandblad. Voor- en tegenstanders verdedigen hun standpunt, de discussie verloopt rustig. Er is verwarring over de tekst. Volgens het hoofdbestuur is het voorstel om met een eigen verenigingsblad te komen als voorbeeld bedoeld van wat er zou kunnen gebeuren als er dit jaar geen vorderingen worden gemaakt met de fusiebesprekingen. Een amendement ingediend door de afdeling Walcheren is voldoende om de discussie te beëindigen. Dit amendement komt er op neer dat het Hoofdbestuur eerst met een volledig uitgewerkt plan voor een eigen verenigingsblad moet komen voordat de Algemene Ledenvergadering kan stemmen over het al dan niet starten van een eigen verenigingsblad. Het amendement werd snel aangenomen en daarmee was de discussie over het beleidsplan gesloten. Met andere woorden, er is meer tijd voor de discussie over de plaats en de functie van BIJEN in de communicatie tussen imkers en toekomstige imkers. U hoort hier ongetwijfeld meer over.

Marleen Boerjan

Van Honingzemerij 'Het Zuiden' bv naar Honey-Pack bv

J. Beekman

Voor menig imker is het geschiedenis, voor anderen een vraag: Wat was 'de Honingzemerij'?

Voordat de Honingzemerij geheel uit het beeld verdwijnt, gelet op het faillissement dat is aangevraagd en binnenkort zal worden uitgesproken, is het nuttig en tot 'Leering ende vermaak' om de geschiedenis van de Honingzemerij eens op een rijtje te zetten.

Omstreeks 1924 heeft men zich ingezet voor het verkrijgen van een Rijksmerk voor honing te krijgen. De Nederlandse Boerenbond heeft aan de toenmalige Minister van Binnenlandse zaken en Landbouw, in antwoord op een desbetreffende brief, meegegeeld dat de invoering van een Rijksmerk voor honing naar zijn oordeel alleszins wenselijk is. De afzet van honing zou door de instelling van een dergelijke controle ongetwijfeld worden bevorderd. In de toelichting schrijft de Boerenbond o.m.: 'Dat de bijenteelt thans zo weinig lonend is, vindt zijn oorzaak voornamelijk in het feit, dat er zo veel producten in de handel zijn, die weinig of niets met zuivere natuurhoning te maken hebben,

maar wel als zodanig aangekondigd en verkocht worden'. Buitenlandse honing was toen ook al een concurrent van honing die door de Nederlandse Imkers werd gewonnen. De Limburgse Land- en Tuindersbond zag dit ook met lede ogen aan en stichtte vier Honingzemerijen in de plaatsen Weert, Sittard, Leunen en Roggel, welke een door de LLTB ingesteld merk gingen gebruiken. De begroting voor het inrichten van een honingzemerij was toen begroot op f 311,-.

Hard werken met tastbare resultaten

Naast de vier genoemde zemerijen bestond toen ook de Honingzemerij St.Ambrosius te Meyel, ook opgericht door de Limburgse Land- en Tuindersbond, en de voorloper van de honingzemerij te Bostel.

De besturen van de Imkerbonden NCB en LLTB besloten op 31 januari 1931 te Roermond tot overname van deze honingzemerij in Meyel. Het bedrijf is gekocht voor f 68.541,-. De activa en passiva der genoemde Honingzemerij werden overgenomen voor $\frac{2}{3}$ door de NCB en $\frac{1}{3}$ door de LLTB. Er werd besloten om twee

99

Foto: J. Beekman

jaar proef te draaien. Verschillende kleine zemerijen werden al direct overgenomen. Er werd meer honing geleverd dan verwacht en de zemerij in Meyel was te klein en ook was het ongunstig gelegen. Na wikken en wegen besloot men daarom de zemerij te verplaatsen. De honingzemerij werd in 1932 naar Boxtel verplaatst en ging heten: Elektrische Honingzeemerij 'Het Zuiden' BV.

Er is hard gewerkt en veel beproefd, want er was een geweldige concurrentie door de buitenlandse honing, die spotgoedkoop was. Er werd van alles geprobeerd, o.a. oprichten van bijen- en honingmarkten. Zo nam men met veel bravoure deel in 1932 aan de tentoonstelling 'Moeder en Kind' te Amsterdam, en de Dameskroniek in den Haag. Een bestuurslid trok met een vliegende tentoonstelling -natuurlijk per auto- alle Brabantse vrouwenbonden af om honing bekend te maken. De kosten liepen nogal hoog op, maar er kwamen tastbare resultaten. En toch durfde men op deze voet niet verder te gaan, het moest anders.

Stagnatie in de honingverkoop

In samenwerking met andere organisaties, namelijk de Nederlandse Vereniging en de Rijksvoorlichtingsdienst werd het honingcontrolestation opgericht en werd de Nederlandse honing verkocht onder Rijksmerk. In 1924 al had een Kamerlid aangedrongen op een Rijksmerk voor honing. Men had toen nog algemeen de gedachte dat de Nederlandse honing alleenzaligmakend was. Het Nederlandse volk trok zich er echter weinig van aan en kocht honing zonder Rijksmerk. In Boxtel stroomden weldra grote hoeveelheden honing binnen van Brabantse en Limburgse imkers, later nog sterk vermeerderd met leveranties uit de inmiddels opgerichte Katholieke Bond in het Aartsbisdom. De verkoop van de honing werd een probleem: meermalen kwam een nieuwe oogst binnen, als van de oude oogst nog maar weinig verkocht was. Daar moest iets aan gebeuren. Het kwam voor dat ruwe honing, waarvoor 33 cent was betaald, als zuivere honing aan een koekfabriek werd verkocht voor 28 cent per kilo. Bij de regering werd er op aangedrongen om maatregelen ter bescherming van de Nederlandse honing te nemen, nadat hierover in landelijk verband verschillende besprekingen waren gehouden. Boxtel ging inmiddels door met inschakelen van grote melkinrichtingen om honing te verkopen en met colporteren in diverse grote plaatsen in Brabant. Dit zette wel zoden aan de dijk, maar was toch niet voldoende om rendabel te zijn. Door sober beheer en aan alle kanten uitkijken van de kosten slaagde men er in 1936 in, om een sluitende balans te krijgen. Het honingstation, dat de

honing nog duurder maakte, was inmiddels van de baan.

Verhoging levensstandaard

Toen kwam de oorlog 1940-1945, met honingprijzen van 5 tot 10 gulden per kilo. De Imkerbonden werden opgedoekt, maar de honingzemerij in Boxtel bleef bestaan. De zemerij heeft toen goede diensten bewezen ten behoeve van de imkerorganisaties. Er bleef contact bestaan en zodoende was het gemakkelijk na de oorlog de organisaties direct weer op te bouwen. Nadien kwam de normale honinghandel weer op gang en de 'oorlogsimkers' legden spoedig het bijtje er bij neer. De echte imkers bleven de bond en Boxtel trouw en leverden steeds hun honing in de vaste overtuiging dat de zemerij een zo hoog mogelijke prijs voor de honing betaalde. Het aantal leveranciers groeide gestaag en al de geleverde honing moest verkocht worden. Daarvoor werd een nieuw verkoopapparaat opgebouwd. Men wist met prijzenswaardige ijver in een paar jaar tijd bij een koopkrachtig publiek een massa honing te verkopen en contacten te leggen met verschillende handelsondernemingen.

Toen werd door loonsverhogingen de levensstandaard van de gewone man opgevoerd en wat bleek nu? Dat de massa, wat haast niemand durfde te veronderstellen, wel degelijk goede honing waardeerde. Vroeger kocht men alleen goede honing als een kind ziek was, maar nu werd de honing gewoon in de huishouding gebruikt. Daardoor hadden de winkelcombinaties, die aan de consument voor een schappelijke prijs een pot honing konden aanbieden, bijzonder succes. Er werd zelfs honing geleverd aan relaties in verschillende landen. De zemerij Boxtel kon aan alle vragen voldoen, zij had een moderne inrichting met de nieuwste machines.

Nieuwbouw

In 1959 werden de statuten van de Honingzemerij goedgekeurd en de Imkersbond ABTB werd de derde aandeelhouder. Er werd een kapitaal uitgezet van f 180.000,-, uitgegeven in aandelen met de verhouding 35:35:10. De NCB met f 135.000,- en vijf prioriteitaandelen, idem de LLTB, en de ABTB met f 10.000,- en twee prioriteitaandelen. Alle aandelen waren in handen van de drie genoemde bijenhoudersbonden. Iedere bond leverde een lid voor de raad van commissarissen en een lid die de imkers van de desbetreffende bond vertegenwoordigde. In 1979 werd nieuwbouw gepleegd aan de Ladonkseweg in Boxtel en werd het oude gebouw verkocht aan de NV Export centrale. Er is toen een gemiddeld dividend uitbetaald aan de drie Bonden van 10% over

Ingang Zemerij in 1996. (foto: M. Boerjan)

de nominale waarde van de aandelen, dus niet van de winst tot 1986. De leden van de drie bonden vonden dat het dividend verhoogd moest worden naar 25% en vanaf 1987 is 25% betaald.

Honey-Pack bv

Ondertussen leverden de imkers steeds minder honing aan de honingzemerij en werd overgegaan tot het wereldwijd inkopen van honing. Er werkten gemiddeld acht mensen in de honingzemerij en deze moesten aan het werk gehouden worden. In 1987 werd op verzoek van de leden van Bond van Bijenhouders NCB een financiële commissie ingesteld, die een onderzoek instelde naar de financiën van genoemde bond. Deze commissie, die goed werk geleverd heeft, adviseerde om van de honingzemerij een 'Beheer- en Werkmaatschappij' te maken. Dit advies is overgenomen zowel door de Raad van Commissarissen als door de Algemene Vergaderingen van de drie Bonden. In 1995 werden de besprekingen geopend om de honingzemerij 'Pieterburen' te kopen. Dit bedrijf was te koop aangeboden. Met deze overname werd een omzetting verwacht en zou een concurrent wegvallen. De besturen van de drie bonden werden op 8 april van dat jaar ingelicht over de eventuele koop. In deze vergadering gaven de besturen van de drie bonden groen licht voor aankoop van de genoemde zemerij. Het bedrijf werd in 1995 gekocht. In 1997 werd een begin gemaakt om de aandelen van de Honingzemerij 'Het Zuiden' Beheer BV te verkopen, dit mede op verzoek van de leden van de bonden en er was een gegadigde. De koopsom werd bepaald op fl 2.800.000,-. Een en ander werd in een financieringsplan vastgelegd. In 1999 is de verkoop afgerond. En

toen werd de naam: Honey-Pack bv.

De gebeurtenissen volgden elkaar daarna snel op, wat uiteindelijk leidde tot de aanvraag van het faillissement van de Honingzemerij.

In chronologische volgorde

In de overeenkomst met de koper werd bepaald dat de drie bonden één commissaris voor de raad van commissarissen zou leveren, de 2e door de koper en de 3e in overleg met de genoemde twee, dus weer drie commissarissen. De Bond van Bijenhouders NCB leverde de commissaris namens de drie Bonden. Een deel van de koopsom werd betaald. De koper heeft zich verder niet gehouden aan zijn verplichtingen en in een aandeelhoudersvergadering van 2 november 2000 werd de koper de toegang tot het bedrijf ontzegd door de commissaris van de Bond van Bijenhouders NCB, gesteund door de besturen van de andere bonden. Een interim-manager werd aangesteld. Alras bleek dat het bedrijf niet meer te redden was en is surseance van betaling aangevraagd: er was sprake van ernstig mismanagement. Op 28 november 2000 is faillissement aangevraagd bij het gerechtshof in 's-Hertogenbosch en verkregen. Tot op heden is dit faillissement nog niet afgewerkt.

Tot slot

Hiermede is het stuk Honingzemerij geschiedenis geworden, een geschiedenis met een bittere nasmaak. Een woord van waardering is op zijn plaats voor het vele werk dat de besturen van de drie bonden en de raad van commissarissen voor onze honingzemerij hebben gedaan. We wachten de verdere ontwikkelingen van de curator af.

Bergamotplant (Monarda)

In deze rubriek wordt om de maand een (vaste) plant voorgesteld die het meer dan waard is om een plekje in de imkerstuin te krijgen.

De bergamotplant (Monarda), ook wel hanekam genoemd, is een bijna onmisbaar element in de zomerborder. Dit lid van de lipbloemenfamilie (*Lamiaceae* of *Labiatae*) kent tegenwoordig vele cultivars met een grote variëteit aan kleur en groeihoogte zodat er voor elk zonnig plekje wel een Monarda te vinden is.

Uiterlijk

102 De lange, in schijnkransen geplaatste lipbloemen geven deze plant de bijnamen hanekam of indianentooi. Om het effect nog te versterken worden de bloemen door opvallend gekleurde schutbladen omringd. Het zijn vrij stevige, rechtop groeiende planten met vierkante stengels. De kruislingsgewijs geplaatste blaadjes verspreiden een karakteristieke geur. De hoogte varieëert van 90 tot 180 cm en de bloeitijd is van juli tot in september.

Dit is een plantensoort waarvan er regelmatig nieuwe cultivars in de handel verschijnen. Monarda's zijn er in alle tinten roze, lila, paars en rood. 'Schneewittchen' is een witte variëteit. Er wordt niet alleen op kleur geselecteerd, maar ook op gevoeligheid voor meeldauw.

Herkomst

De Monarda's die we tegenwoordig in de tuin aantreffen zijn vrijwel allemaal gecultiveerde planten, d.w.z. ze zijn ontstaan uit kruisingen van wilde Monarda-soorten. Deze oorspronkelijke soorten, o.a. *M. didyma* en *M. fistulosa* stammen allemaal uit Noord-Amerika. De vele variëteiten ontstaan al dan niet toevallig op kwekerijen. Vooral de bekende kweker en tuinarchitect Piet Oudolf heeft ertoe bijgedragen dat het huidige sortiment Monarda's vele, goed bruikbare rassen bevat in diverse mooie kleuren.

Van oorsprong groeit de plant op een zonnige plaats in een vruchtbare, vochthoudende zandgrond.

Vermeerderen

De diverse rassen van de Bergamotplant laten zich het beste vermeerderen door de plant in april-mei te scheuren. Sommige cultivars breiden zich in een groei-seizoen zo sterk uit dat er een overvloed van jonge plantjes van gekweekt kan worden. Andere rassen groeien minder sterk, deze kunnen ook gestekt worden.

Monarda 'Talud'. Foto: G. Schalk

Van *M. fistulosa* is zaad in de handel verkrijgbaar, maar de nakomelingen hiervan hebben niet allemaal precies dezelfde kleur. Ook zaaien Monarda's zich wel spontaan uit, maar de resultaten hiervan zijn vaak teleurstellend.

Toepassing

Monarda's doen het goed in bijna elke normale tuingrond mits deze voldoende vochthoudend is. Ze prefereren een plaatsje in de zon maar enige schaduw wordt nog wel verdragen. Vooral de hogere soorten zijn goed bruikbaar achter in een border. Door de vele verschillende tinten is het heel goed mogelijk om meerdere rassen te combineren. Het grote nadeel van de Bergamotplant is haar gevoeligheid voor meeldauw. Vooral de wat oudere rassen worden vaak al voor de bloei dermate aangetast dat ze eigenlijk niet goed bruikbaar zijn. De latere kruisingen zijn wat dit betreft sterk verbeterd maar ook niet gegarandeerd meeldauwvrij.

Bijwaarde

Bergamotplant is een goede insectenlokker in uw tuin. Bijen, hommels en ook vlinders bezoeken de plant om haar nectar terwijl er ook stuifmeel op gewonnen wordt.

Bijzonderheden

De Noord-Amerikaanse indianenvolken waardeerden de Monarda al om haar geneeskrachtige eigenschappen. Van de bloemen kan een thee getrokken worden die helpt tegen verkoudheid en rustgevend is. Ook aan de bekende 'earl grey-thee' is een vleugje Bergamot toegevoegd om de thee het specifieke aroma te geven.

Je blijft je verwonderen over de natuur

Hè, hè, nu kunnen we echt met de bijen aan de gang! Je zult, net als ik, de afgelopen maanden gekeken hebben naar het vlieggedrag van je bijen. Misschien zat er een kast tussen die minder vloog. Heb je je nieuwsgierigheid kunnen bedwingen om er even in te kijken? Ik wel. Maar nu na een paar mooie dagen half april ben ik aan de slag gegaan.

- Ik overwinter mijn bijen op twee broedbakken. In april zet ik de bakken om. Ik doe dit met het oog op het verversen van het ratenbestand. Meestal zit de koningin in de bovenste bak welke nu onder komt te staan. Uit deze bak haal ik eventueel de overgebleven voerramen (goed voor de afleggers). Ik zorg er wel voor dat er voer aanwezig blijft. De opengevallen ruimte gebruik ik om (links naast het broednest) een raampje met darrenraat te zetten. Eventueel andere open plekken vul ik op met ramen kunstraat. Uit de bovenbak haal ik zo mogelijk zes oude ramen. Ik laat twee uitgebouwde ramen in het midden staan (klimramen) en ook aan de beide zijkanten elk een uitgebouwd raam. Mijn ervaring is dat de buitenste ramen niet snel uitgebouwd worden. Op de open plaatsen komen ramen met kunstraat (nooit uitgebouwde- en kunstraatramen om en om i.v.m. ongelijke uitbouw).

- Op deze manier kan ik mijn ratenbestand goed vernieuwen. Ik probeer nl. om in drie jaar tijd alle broedkamerramen verversen te hebben. Voor mijn gemak druk ik in de bovenlat van elk nieuw raampje een punaise met een gekleurde kop. Goed aantekenen op de kastkaart welke kleur ik dit jaar gebruik. In een oogopslag zie ik welke oude raten vervangen moeten worden.

- Met de darrenraatmethode zet ik mijn varroajacht voort. Als van de darrenraat een handgroot stuk verzegeld is, haal ik het raam uit de kast (ook in de niet verzegelde cellen zitten al mijten. De varroamijt

trekt al een of twee dagen voor het sluiten van de cellen in de darrencel.). Een nachtje in de diepvries en daarna (wel ontdood) terug in het volk. Dus niet eerst naar de kippen of mezen! Ik zet nu de darrenraat rechts naast het broednest. De bijen maken de zaak keurig schoon en gebruiken daarbij de waardevolle voedingsstoffen van het gedode darrenbroed.

- Bij de ombouwklus ontkomt de koningin niet aan een controle. Als ze al gemerkt en geknipt is lach ik even naar haar; is ze nog niet behandeld, dan volgt een knip- en schilderbeurt.

- De raatbezetting met bijen en de situatie van het broed heb ik natuurlijk eerst bekeken. Op de kastkaart noteer ik hoeveel ramen met bijen bezet zijn en in hoeveel ramen brias (=broed in alle stadia) is.

April is de maand dat de wilgen en paardebloemen

bloeien. Eind april volgt het fruit. Voor hen die naar het fruit reizen heb ik bijgeplaatste foto gemaakt. Als je dit ziet snap je niet dat onder het ijs de prachtige (peren-)bloesem niets lijdt. Je blijft je als imker verwonderen over de natuur.

Ik ben geen echte honingjager, maar ik vind het wel leuk om wat honing te slingeren. Vlak bij mijn huis staan wilgen. Toch breng ik twee kasten naar een plaats waar alleen maar wilgen staan. Gewoon voor de lol; je hebt dan even een uitje naar een andere plek. Zo breng ik ook twee kasten naar de paardebloemen. Heb je wel eens zuivere paardebloemenhoning gezien? Prachtig geel! Twee kasten blijven thuis in de stal.

Foto: Piet van Schaik

Ik moet mijn dagelijkse loopje naar de bijen houden. Als er dracht binnenkomt houd ik de buitenste ramen van de bovenbak in de gaten. Als deze vochtig worden van de nectar wordt het tijd om een honingkamer + rooster te plaatsen. Het honingwinnen is begonnen. Veel plezier ermee.

Klimaatverandering in je achtertuin

Rob Plomp

Op 22 januari kwam de heer Van Vliet naar het Bijenhuis te Wageningen om een lezing te geven voor alle leden van VBBN subvereniging Bennekom 'De Veluwezoom' (en de Edese en Wageningse vereniging). Hij was uitgenodigd omdat hij gegevens verzamelt over de gevolgen van de opwarming van het klimaat in Nederland. In het radioprogramma 'Vroege Vogels' op zondagochtend is hij regelmatig te horen met de 'laatste' eerste waarnemingen van bloemen, vogels of vlinders. De veranderingen van het klimaat kunnen ook van invloed zijn op het wel en wee van onze bijen met betrekking tot de bloeitijd van drachtplanten. De heer Van Vliet toont grote interesse voor imkers die datums hebben bewaard over het begin van de bloei van drachtplanten. Dat daarbij al (recente) gegevens aardige resultaten kunnen opleveren bleek uit de gegevens van Geri Glastra die de data van het fruit sinds 1978 nog bewaard had.

104

Het klimaat verandert, door een toename van de broeikasgassen neemt de temperatuur toe. Vooral sinds eind jaren tachtig zijn daarvan de eerste gevolgen in de natuur zichtbaar, gemiddeld is de temperatuur sinds die tijd met 1°C gestegen. Dit effect is nog groter in het voorjaar, tussen januari en maart lag de temperatuur de laatste 15 jaar zelfs 2°C hoger dan in de rest van het jaar. Dit verschijnsel doet zich niet alleen voor in Nederland maar in de hele wereld.

Groeiseizoen

Planten reageren vrij sterk op een warmer voorjaar, voor de meeste planten is er een rechtstreeks verband tussen de temperatuur en de ontwikkeling van planten. Als het 1°C warmer is ontvouwen de bladeren van de paardekastanje vijf dagen eerder, bij 2°C warmer zal dat tien dagen zijn. De bloeitijd van vele planten is in de laatste twintig jaar met 2-3 weken vervoegd. Maar er treedt niet alleen een vervoeging op. Een ander verschijnsel, belangrijk voor imkers, is dat ook de bloeitijd verlengd wordt: met als uitschieter de taxus waarvan de bloeitijd met wel twee maanden verlengd is. Ook andere planten tonen een verlenging van de bloeitijd met wel 10-20 dagen.

Bij een onderzoek naar de hoeveelheid stuifmeel die in die langere bloeitijd gevormd werd was er een verheugende constatering: er werd totaal meer stuifmeel geproduceerd.

Met deze gevolgen kunnen bijen dus eerder in het voorjaar vliegen, kunnen ze langer gebruik maken van de dracht en kunnen ze meer halen.

Andere gevolgen

Het klimaat zal nog meer opwarmen, tussen de één en zes graden in Nederland. Dit zal gevolgen hebben voor de gezondheid (hooikoorts), landbouw (meer ziekte, grotere kans op nachtvorstschade), recreatie (algenbloei in zwembad).

Eerste waarnemingen imkers

Na de lezing hebben we uitvoerig gepraat over de eerste waarnemingen die imkers doen. Onder andere:

- data van fruit- en heidedracht
- eerste darren op de vliegplank (of eerste darrencellen op de raat)
- reinigingsvlucht in het voorjaar
- eerste bijen op bloemen in de tuin
- eerste zwermen (hierbij werd opgemerkt dat dat waarschijnlijk niet gerelateerd was aan de temperatuur)
- bloei eerste wilg
- datum darrenslacht

Opvallend verschil met de meeste andere dieren is dat bijen gelijk kunnen profiteren van een eerdere dracht.

Moeten andere dieren mee ontwikkelen met de eerdere bloei, bijen zijn er gewoon klaar voor. Al gaat de wilg bloeien met de Kerst en is het warm dan gaan de bijen gewoon halen.

Bijen op www.natuurkalender.nl?

Als er belangstelling voor is wil de heer Van Vliet eerste waarnemingen van de imkers op de website zetten zodat andere imkers maar ook niet-imkers daar van kunnen genieten. Zouden de eerste appels in de Betuwe bijvoorbeeld altijd zeven dagen bloeien na de appels in Zuid-Limburg dan kunnen wij in Bennekom onze reis naar de Betuwe voortaan geweldig plannen door te kijken naar de data in Limburg!

Mij lijkt het allereerst interessant om de eerste bijen op bloemen op de website te registreren en de eerste darren op de vliegplank. Iedereen kan de eerste bijen

zien (ook niet imkers) en volgens mij zijn de eerste darren een aardige indicatie voor de ontwikkeling van het volk.

Reeds aanwezige gegevens

De heer Van Vliet is erg geïnteresseerd in historische reeksen en imkers zijn al heel lang bezig met bloemen en hun ontwikkeling ('Ben jij al naar de heide'). Hij vraagt dus ook aan iedere imker die gegevens heeft bewaard om die door te geven. Dat het daarbij niet alleen interessant is om gegevens uit 1930 maar ook van later datum te ontvangen, blijkt uit de gegevens van Geri Glastra die de data bewaard heeft sinds 1978 van het brengen en halen van het fruit. Lees zijn verhaal en zie in de grafieken, dat wat de heer van Vliet al aangaf voor vele andere planten, ook blijkt uit de cijfertjes van Geri Glastra.

Data waarop de bijen van VBBN subvereniging Bennekom naar het fruit werden gebracht

(gegevens verzameld door Geri Glastra)

'De bijen naar het fruit brengen', is vakjargon van de imker. Uiteraard worden bijen niet bij het fruit gezet. Bijenvolken worden tijdens de bloeiperiode naar de fruitbongers gebracht voor bestuiving. Als de imker het over fruit heeft, bedoelt hij de fruitbloesem. Alleen door een goede bestuiving is een goede ontwikkeling van de vrucht mogelijk. Niet bevrucht fruit zult u niet zien, omdat het vruchtbeginsel is afgestorven. Bij een slechte bevruchting is één stamper bijvoorbeeld niet bevrucht en ontwikkelt het vruchtvlees zich niet gelijkmatig. Je kunt dat goed zien als je bijvoorbeeld zo'n appel dwars op de lijn steel-kroontje door snijdt. Er missen dan één of meer pitten en de vruchtvleesontwikkeling is daar veel minder.

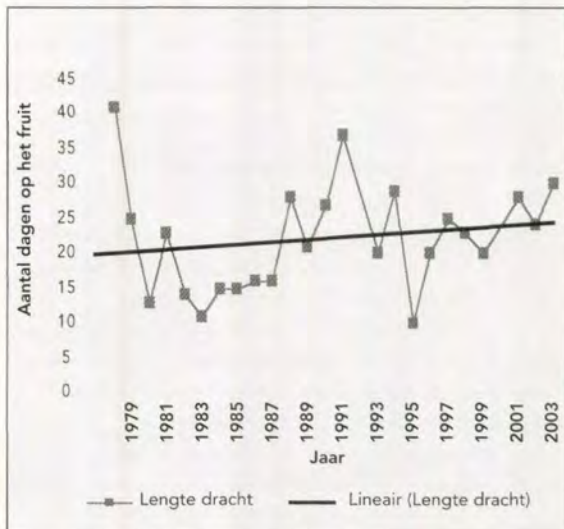
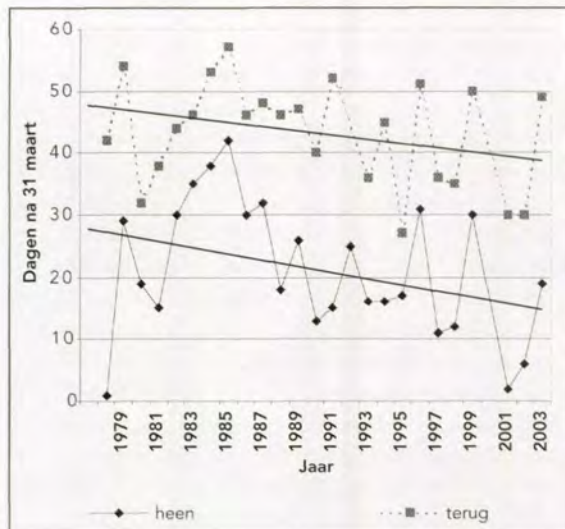
De imker ontvangt van de fruitteler een vergoeding voor het plaatsen van zijn bijenvolken. Hij neemt daarbij de vaak matige dracht op de koop toe en is al tevreden als de bijenvolken zich goed ontwikkelen door een ruime stuifmeeldracht.

De bijen worden naar het fruit gebracht als minimaal 10% van de bloesem 'open' is, maar het tijdstip is ook afhankelijk van de bedrijfsvoering van de fruitteler en zijn collega's in de buurt. Hij en zijn collega's moeten gespoten hebben tegen insecten en ziektes. De bijen eerder bij het fruit plaatsen is ook een slechte optie omdat de bijen dan op zoek gaan naar andere drachtbronnen. Een typische eigenschap van bijen is

dat ze trouw aan hun drachtbron zijn. Zolang die drachtbron nectar of stuifmeel levert, zijn de bijen praktisch niet geïnteresseerd in andere drachtbronnen en vliegen de fruitbloesem voorbij. Pas als de gebruikelijke bron is 'opgedroogd', gaan ze op zoek naar een andere. Vandaar dat ze geplaatst worden als ze meteen op het fruit kunnen vliegen en blijven daaraan trouw tot het einde van de bloeiperiode.

Over dat reizen naar het fruit van onze vereniging heb ik gegevens bijgehouden vanaf 1978 (zie figuren). Wij reizen met onze vereniging al vanaf kort na de oorlog naar de bongers van de fruitteler Gebroeders van Kessel uit Buren. De roots van deze wegenbouwer liggen in de fruittelt of eigenlijk heel in het begin in de insectenbestrijding.

NB: De appel gaat bloeien als de peer volop in bloei staat of over het hoogtepunt heen is. De bestuivings-techniek is de laatste jaren wat aangepast. De bestuiving is nu primair gericht op de appelteelt. Dat houdt in dat de bijenvolken geplaatst worden als de appel begint te bloeien. De bijen nemen dan eventueel nog een staartje van de perendracht mee. Dat houdt tevens in dat ze technisch later geplaatst worden maar in de praktijk is dat niet het geval. Daaruit zou je voorzichtig kunnen concluderen dat fruitbloesem geleidelijk eerder is gaan bloeien.

106

De gegevens staan weergegeven in de eerste grafiek. De rechte lijnen zijn trendlijnen, dit zijn lijnen die het gemiddelde aangeven.

Als we naar de onderste lijn kijken zien we dat rond 1978 de bijen gemiddeld 28 april naar het fruit gingen. In 2003 ligt de lijn bij 15 april: een vervroeging van 13 dagen!

Ook het ophalen van de bijen gebeurt eerder (van 18 mei naar 9 mei). Daaruit en uit de tweede grafiek blijkt dat de bijen inderdaad langer op het fruit staan. In 1978 bleven de bijen ongeveer 20 dagen op het fruit en nu bijna 25 dagen.

Zelf deelnemen aan de natuurkalender

U kunt zelf meedoen met de natuurkalender en waarnemingen registreren via www.natuurkalender.nl. Van meerdere verschijnselen in de natuur kunt u uw eerste waarneming melden. Het gaat om de terugkeer van gierzwaluwen, de eerste zang van vogels, de eerste eendenkuikens, de eerste val van eikels of herfstbladeren. U kunt het resultaat van uw melding gelijk terugvinden in overzichtelijke kaartjes en grafieken. De heer Van Vliet heeft informatiefolders en waarnemingsboekjes achtergelaten. Geïnteresseerden kunnen zich bij mij melden, zie kadertje 'oproep aan imkers'.

Oproep aan imkers

Stuur verzamelde data

Heeft u data bewaard waarop u bepaalde bezigheden met de bijen deed wilt u dat dan melden. Het gaat dan bijvoorbeeld om data van begin en einde van bepaalde drachten of bijvoorbeeld de darrenslacht. Door veel gegevens te verzamelen kunnen we met meer zekerheid iets zeggen over veranderingen van het klimaat en de invloed daarvan op de bijen. U kunt u gegevens sturen naar Rob Plomp, Madeliefje 27, 6721 RV Bennekom, E: rob.plomp@hetnet.nl of telefonisch doorgeven: 0318-41 84 91.

advertentie

Vakhandel voor de imker

De Immenhof

Kijk op www.immenhof.nl
voor prijscourant, aanbiedingen, markten enz.

Geopend: Zaterdag van 8.00 - 12.00 en na telefonische afspraak.
Harremaatweg 36, 3781 NJ Voorthuizen, 0342-472837 / 0653182006
info@immenhof.nl / www.immenhof.nl

Deze bijenstal staat in de heemtuin in Lisse en wordt beheerd door de imkers Klaas Staghouwer en Ruud van Koerten.

Rik Oldeven

Koninginnedag; feromonendag

'Vive la republique' heeft mijns inziens meer in huis dan 'Leve de koningin'. De republiek lijkt me minder sterfelijk dan Beatrix en dat is ook aantoonbaar. Toch voel ik me op het einde van de jaarlijkse Koninginnedag meer koningsgezind dan op de andere dagen van het jaar. Tot mijn eigen verbazing moet ik dan bekennen: ik houd wel van dat mens. Daarom vind ik ze ook mooier dan ze is; de mooiste eigenlijk.

Voorals het op Koninginnedag mooi weer is. Ik ben dan vroeg op. Binnen staat de televisie al aan; buiten hoor ik de aanzwellende tonen van onze harmonie. Ook de berkenbomen die zich al volop in een fris groen gehuld hebben en de vele gele bloemen in de tuin werken mee. Je twijfelt tussen binnen en buiten; je weet uit twee goeden nauwelijks te kiezen.

Binnen wint: ik wil Haar zien. Van afstand maar zo snel mogelijk ook in close-up. Haar gelaatstrekken waaraan je zien kunt dat de jaren hebben toegeslagen. Haar voor mijn part gespeelde lach, waarop destijds Claus terecht verliefd werd. Eerlijk gezegd interesseren haar kinderen, schoon- en kleinkinderen mij nauwelijks. Ik wil Haar zien, Haar alleen. Ik zou graag in Haar buurt willen zijn.

Zo ongeveer, denk ik, dat het bijenvolk zijn koningin ziet. Zij moet er zijn. In optima forma. Op haar best. Ze moet je bedwelmen met haar feromonen. Zo het beste in je boven halen, omdat je alles doen wilt om het Haar naar de zin te maken. Ik denk wel eens dat mijn bijenhouden me verzoent met mijn verschil tussen republiek en koningschap.

Een incident

Voordat ik ons blad BIJEN ga lezen blader ik het even door. De verrassing was groot toen ik bij pagina 42 een verslag vond over mijn bedoening met de bijen en de band met de VBBN. Het was inderdaad een complete verrassing, gelijk als die avond vorig jaar november tijdens de jaarvergadering van de Terschellingse club. Dat er in het lokaal een verenigingsvlag hing was nieuw. Maar we hadden nog maar kort een nieuwe voorzitter en dan kan je ook andere manieren verwachten. Leuk, was mijn gedachte. De voorzitter begon met de mededeling dat de agenda wat door elkaar was gehusseld. Het 'waarom' ontging me, maar ik vond het wel best. Als alles maar aan de orde zou komen. De vergadering was net begonnen toen er nog een onbekend persoon aanschoof. Ik fluisterde richting voorzitter: 'Ken jij hem? Is het een nieuw lid?' Hij mompelde iets dat ik niet verstond. Toen deze persoon foto's ging maken vond voorzitter Freek dat het moment was aangebroken om de agenda helemaal te verlaten en het verslag van die avond heeft u gelezen. Het werd een avond om in te lijsten. Verrast was ik ook door de vele telefoontjes die ik kreeg met de felicitaties vanwege 50-jarig lidmaatschap. Bedankt allemaal. Het gooien met inktpotjes wil ik nog even verklaren. In de eerste klas van de middelbare school kregen we de opdracht een vrij opstel te maken, dat dan klassikaal zou worden behandeld. Ik had nog maar een paar jaar bijen en was nog laaiend enthousiast. Ik was geweldig tevreden over mijn opstel en wachtte vol ongeduld op de bespreking. Toen het ter sprake kwam stond de leraar er eerst glimlachend mee in zijn handen, noemde mijn naam en voegde er aan toe: 'Dit opstel is duidelijk uit een boek overgeschreven; hij krijgt voor de moeite een drie'. Gegniffel van de klasgenootjes. Ik was volkomen uit het veld geslagen, miste nog de levenservaring om in zijn uitspraak een compliment te zien en voordat ik het wist vlogen een paar inktpotjes richting leraar, gevolgd door een vrese-lijke huilpartij. Wat was ik hels en beledigd. Na een aantal dagen schoolverzuim en een gesprek tussen de schoolleiding en mijn ouders had het verder geen nadelig gevolg voor deze persoon.

Eerste fase zwermperikelen

In deze maand werken we allemaal aan de toekomst. Denk maar aan tuinwerkzaamheden en de moestuin. We weten dat we nu moeten zaaien en/of poten om later te kunnen oogsten. Een bewuste handeling waarbij wordt nagedacht. Het bijenvolk blijft niet

achter. In ijlt tempo worden stuifmeel en nectar verzameld, de koningin maakt overuren en alles dijt uit richting zwermneiging. Voor de bijen is het geen bewuste handeling, maar zit het verankerd in de oergenen. In hoeverre geldt dat ook voor de mens? Dat was even een zisprongetje. Zwermneiging, daar denken we in april nog niet aan hoor ik u sputteren. Maar let op. Door de zeer zachte winter zullen volken in verstedelijkte gebieden tegen het einde van deze maand tegen het zwermen aanzitten. Mijn advies, maak er gebruik van door gelijk in drieramers met de teelt van koninginnen te beginnen. Door het afnemen van broed en bijen vermindert voor het grote volk de druk op de zwermketel. Het krijgt weer lucht. Uiteraard hangen we op de vrij gekomen plaatsen vellen kunst-raat. Het voorjaar is een uitgelezen periode om het ratenbestand te vernieuwen. Werkt u met volken op een broed- en honingkamer, hang dan in de honingkamer acht vellen kunstraat aan beide zijden geflankeerd door een uitgebouwd kantraam. Leg pas een rooster als de honingkamer in gebruik genomen is. De koningin komt dan uiteraard onder het rooster. We weten het wel maar onderschatten het telkens weer. Zorg voor voldoende ruimte. Plaats direct een tweede honingkamer als de eerste in gebruik is genomen. Zie het niet als 'de goden verzoeken'. Dagelijks groeit het volk door uitlopend broed. Bovendien is er veel ruimte nodig voor de opslag van nectar. Nectar met een watergehalte van 60% vraagt ruim driemaal zoveel ruimte als honing met een watergehalte van 18%. Dus een honingkamer extra is bij flinke dracht aan de magere kant! Bij het voorkomen, met de nadruk op komen, van zwermneiging speelt de beschikbare ruimte voor het volk als geheel een grotere rol dan de beschikbare ruimte voor de koningin.

Als we handelen zoals net aangegeven zijn we natuurlijk niet af van de zwermneiging. Dat had je gedacht.

Als ergens geldt 'van uitstel komt geen afstel' dan is dat wel bij het ontstaan van het zwermgebeuren. We hebben nu nog de tijd ons er op voor te bereiden.

Over was en voorwas

Dat we 'tuk' zijn op mooi uitgebouwde raten is een duidelijke zaak. Maar wat weten we eigenlijk over was. Tja, de bijen scheiden het af via vier paar gepaarde wasklieren aan de buikzijde van het achterlichaam. Vanaf 35°C wordt het soepel en goed kneedbaar. Het is niet toevallig dat dit om en nabij de temperatuur is die in het broednest heerst. En dan die schitterende symmetrie. Bezoekers van ons museum geef ik altijd een stukje raat en laat ze er tegen het licht doorheen kijken. Het is een wonder van bouwkunst. Elke cel wordt geschraagd door drie anderen en er ontstaat een zeer sterke constructie. Bovendien is was een slechte warmtegeleider en daar doen de bijen in zomer en winter hun voordeel mee. Maar wie kent nog het woord voorwas? Schotman zegt dat voorwas een andere benaming is voor harskit of propolis waarmee de bijen alle kieren en naden in hun woning dicht stoppen. Wat hebben wetenschappers uit het verleden hierover te vertellen? Het volgende heeft even niets met de praktijk van het imkeren te maken, maar het lijkt me toch wel leuk als aanvulling op onze kennis.

Wat was was voordat was was was

Ik laat eerst aan het woord Jacob Cats (1577-1660). Hij was Nederlands staatsman en dichter. De encyclopedie zegt dat geen andere Nederlandse dichter ooit zijn populariteit heeft geëvenaard. Van zijn hand verscheen onder andere *Het Bie-Boek*. Daarin zegt hij over was: 'Dat de jonge bien alderverst vliegen om honing en wasch te halen; de oude blyven t'huys. Hun word geenen onverdragelyken arbeyd opgeleyd, wagtende op hunne kinders komst en, op dat zy zoo veel te haestiger weder te velde gaen, nemen de ouders hunne kinderen het gebragt goed af, en zetten het op hunne plaats zeer konstiglyk daer het behoord'. Het boekje vormt een complete cursus bijen houden met tips en raadgevingen naar de kennis van die tijd. Een tijdgenoot van Cats, Jan Swammerdam (1637-1680) was Zoöloog. Hij heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt door zijn onderzoek over talrijke ongewervelde dieren. Na veel tussenstations wist Boerhaave zijn totale werk te verwerven en gaf het uit als Bijbel der Natuure. Over de bijen staat daarin veel vermeld. Zijn kennis over was verschilt weinig met die van Cats. Ook hij spreekt van 'was, dat de Byen als 't Somers door de warmte week is, elders afbyten, aan hunne pooten kleven en in hunne korf brengen ... maken alleen de gemeene Byen, moge-

lijk met hunne groote Kakebeenen of tanden en pooten de honingraten met huisjes, beginnende boven uit de korf na beneden zes, agt, of meer evenwyde en regt-neerhangende afschutsels of brooden'. Swammerdam vervolgt: 'Zommige huisjes waren gevult met eene korlagtige stoffe, uit ronde bolletjes bestaande, gelyk de vergrootglazen doen zien, by lagen van onderscheidene koleur opeengelegt, byebroot genoemt, zynde zoet van smaak, en met water zich mengende. Uit verscheidene proeven oordeelt hij ze onvolmaakt en onbereid was te zijn, welke 'voorwas' de Byen mogelijk tussen de haartjes rondom haar lighaam verzamelen van Berken en Populier bomen of andere gewassen en aan de agterste poten gekleeft en op een gepakt, even als 't was in de korf brengen'. (Volgens Swammerdam is stuifmeel = byenbroot = voorwas.)

Hij vervolgt: 'Tussen de bladeren van hopbloemen, en aan Wyngaard ranken ziet men ook zodanige doorlugtige, kleverige, ronde bolletjes, zynde die ligt wel verdikte en zamengestremde dampen, en uitwaasemingen van bloemen en bladen. Die stoffe schynt niet bekwaam tot voedsel, nog geschikt tot genezing van de buikloop der Byen, vermits te grof en te korlagtig om door de nauwe opening der snuit te gaan; maar alleen dienstig tot haar werk; om, als zy wegens te slegt, winderig, regenagtig weder of de Winter niet uitvliegen, die met hunne tanden of kakebeenen en pooten tot was te bewerken, het gat der korf daarmede nauwer te maken, op dat zy het inkomen van Wormen, rupsen, maden, vliegen, motten enz. beletten, en de korf van binnen als mede haare houten of aarde grond te bekleden'. Deze laatste beschrijving doet sterk aan propolis denken, maar dat onderscheid was nog niet bekend.

Het weer in april

Over de periode 1971-2000 bedroeg het gemiddelde aantal uren zonneshijn 158, de neerslag 45 millimeter en de gemiddelde maximumtemperatuur 12,9°C.

Aprilmaanden					
Jaar	Zon	(uren)	Neerslag	(mm)	Max.temp °C
1999	N		N		+
2000	N		N		++ (14,8)
2001	-		+		N
2002	N		N		+
2003	++	(231)	N		++ (15,5)

Geraadpleegd

Cats, J. *Bie-Boek*: 9
Swammerdam, J. *Bybel der Natuure*: 371

In deze rubriek gaan we dit jaar een aantal basisbeginselen onder de loep nemen; een duidelijk uitgangspunt voor beginners en mogelijk geeft het geroutineerde imkers te denken.

Orde in de kast

Na half maart begint het aantal jonge bijen steeds sneller toe te nemen. Die zullen samen met de winterbijen die er nog zijn, het broednest in een steeds sneller tempo laten groeien. Als het volk het voor het zeggen heeft, wordt er over twee maanden gezwermd en daarom zijn vertragingen in de groei niet gewenst. De grootste beperking waar het bijenvolk in deze tijd mee te maken heeft, is het aantal voedsterbijen. Nectar en stuifmeel kunnen gehaald worden in de natuur, de 'voorraad' voedsterbijen is niet zomaar aan te vullen. Het volk moet het doen met wat er is en daarom bepaalt het aantal voedsters de grootte van het broednest.

110

Voorjaarswerkzaamheden

Voor de meeste imkers is april de maand waarin ze weer in de bijenvolken gaan werken. Voor de bijen hoeft het niet, maar de imker wil een aantal zaken naar zijn hand zetten. Sommige imkers gebruiken hiervoor de term uitwinteren. De woorden voorjaarswerkzaamheden en uitwinteren zijn de tegenpolen van inwinteren en najaarsverzorging.

De raten

In de loop van het jaar komt de imker in zijn volken ramen tegen in slechte conditie: te oud of met veel grof werk. Vaak zit er nog broed en voer in en wil hij de ramen niet verwijderen. Ze worden dan in de onderbak geplaatst. In de winter verlaten de bijen deze raten en onderhouden ze niet. Oude ramen kunnen dan aardig beschimmeld raken. Veel imkers zetten hun volken in het najaar op zestien ramen, acht boven en acht onder met links en rechts een sluitblok. Dat komt in het voorjaar van pas. De sluitblokken kan men nu gemakkelijk wegnemen en daar kunstraat voor in de plaats geven. Tegelijk kan men de ramen herschikken: ramen met voer naar beneden, ramen in slechte conditie eruit. Maar let op: kunstraat altijd naast het broednest hangen.

Ramen met voer naar beneden hangen

Voor de imker zijn er in het voorjaar redenen om ramen met voer van boven naar beneden te verplaatsen, voor de bijen hoeft dat niet.

- De imker wil bovenin ruimte hebben voor honing.
- Hij wil honing en suiker gescheiden houden.
- De imker wil de voedselvoorraden van het volk verversen. Suiker die een winter lang in de kast heeft gezeten mag er gerust uit. Let op dat er voldoende overblijft voor tijden met slecht weer.

In de wintermaanden bevindt het bijenvolk zich onder tegen de suikervoorraden. Contact met de voedselvoorraad is van wezenlijk belang omdat het te koud is om de benodigde suiker ver te gaan halen. Als in de lente de temperaturen zo hoog zijn dat de bijen zich vrijelijk in de gehele woning kunnen bewegen, is de plaats van de suikervoorraad minder belangrijk. Als ze hun voorraden aan moeten spreken, en dat is in het voorjaar vaak het geval, maken ze de suikervoorraden van onderaf op. Van deze eigenschap kunnen we gebruik maken om oude suikervoorraden kwijt te raken en binnenkomende nectar te sparen. Komt er voldoende nectar binnen om de dagelijkse behoefte te dekken, dan blijft de suiker echter onderin zitten en wordt dan in de loop van het jaar door de bijen nog wel gebruikt. Als het bijenvolk met grote voorraden de winter uit komt, kunnen we na half april ook ramen met verzegeld voer uit het volk halen en in een afgesloten kast bewaren. Deze ramen vol suiker komen later in het jaar nog wel van pas.

Een bak met lege ramen bovenop het volk

In het bijenvolk is er altijd activiteit in het grensgebied tussen de voedselvoorraad boven en het broednest daaronder. Lege cellen in dat gebied worden óf gevuld met eitjes óf met honing en stuifmeel. Als we lege ramen boven het broednest hangen, zullen de bijen deze snel in gebruik nemen om nieuwe voedselvoorraden (voorjaars honing) op te slaan of het broednest naar boven te verplaatsen. Anderzijds kunnen we door ramen met voer naar beneden te hangen het volk boven in de bijenwoning nieuwe ruimte geven voor broed en honing. Maar pas als de bijen beschikken over grote aantallen voedsterbijen, zal dit leiden tot een extra uitbreiding van het broednest. Weer en dracht spelen hierbij natuurlijk een belangrijke rol.

Volken op twee bakken in het voorjaar

Wat kunnen we hier in april aantreffen en wat doen we ermee?

1. In de bovenbak zit een volk dat van die bak minder dan acht à negen ramen in gebruik heeft en de onderbak nog helemaal niets. We gaan zo'n volk kunstraat geven naast het broednest en de ramen met voer schuiven we naar de kant. De onderbak zetten we er nog niet bovenop. Dat stellen we nog een à twee weken uit. Als het volkje heel klein is en maar drie of vier straten bezet, brengen we het volk terug op één bak en laten het geven van kunstraat achterwege. Het volk moet eerst groeien. Daarna kan er alsnog een bak op zoals boven beschreven. Als alternatief, wanneer de imker meer van deze kleine volkjes heeft, kan hij ze met elkaar verenigen.

2. In de bovenbak vinden we een volk dat die bak geheel in gebruik heeft maar onder nog niet begonnen is. Toch is de bovenbak goed bezet met bijen, broed en voer. In dit geval zetten we de bovenbak op de bodem en na inspectie de onderbak daar bovenop. We laten de twee bakken dus van plaats ruilen. Als het weer een beetje meezit zal het volk de nieuwe bovenbak snel in gebruik nemen. Mogelijke lege plaatsen in die bak kunnen we opvullen met kunstraat. Sommige imkers hangen een of twee ramen met broed uit het broednest midden in de lege bovenbak om de bijen te verleiden meteen bovenin te gaan werken, maar dit overhangen van broed naar de bovenste kamer kan alleen bij goed weer en een sterk volk, omdat anders de warmtehuishouding in gevaar komt. Anderen geven er de voorkeur aan het broednest intact te laten en kunnen dan midden boven het broednest in de bovenbak lege uitgebouwde 'jonge' ramen hangen met daarnaast kunstraat. Moeten we veel kunstraat inhangen dan kunnen we het best de buitenste plaatsen nog niet aan de bijen beschikbaar stellen. We laten daarom de sluitblokken hangen. Twee weken later kunnen we die sluitblokken eruit nemen en de ramen wat naar buiten schuiven en weer links en rechts een raam met kunstraat naast het broednest hangen.

3. We kunnen ook te maken hebben met een volk dat de bovenbak geheel in gebruik heeft en in de onderbak al op meerdere ramen aan het broeden is. We hangen dan ramen met voer naar beneden en geven boven kunstraat bij. Twee vellen kunstraat naast het broednest is een mooi begin. Verwachten we veel mooi weer en heeft het volk al veel broed dan mag het ook een velletje meer zijn. Als we veel slechte

ramen uit de onderbak moeten verwijderen, kan men ook in de onderbak vellen kunstraat naast het broednest hangen.

4. Ga je in je imkerpraktijk uit van het volk als eenheid dan heb je als mogelijkheden voor uitbreiding van het te bebroeden oppervlak het bijhangen van raten aan de zijkant van het broednest of plaatsen van een bak onder de bak waarin het broednest zich bevindt. Van nature breidden de bijen hun nest naar onder toe uit. Je laat dus in deze visie het broednest met bijen en voorraden (suiker of honing) intact en manipuleert alleen aan de randen of aan de onderkant.

De eerste kans om de varroamijt te bestrijden

Vanaf half april begint ook de tijd om varroamijten te gaan vangen met darrenbroed. We kunnen een raam met darrenkunstraat of een geheel leeg raam met of zonder reepje voorbouw naast het broednest hangen. Als er dracht is, zullen de bijen het raam snel volbouwen met darrenraat. Als bij een mooi volk de bijen meteen na het inhangen aan het werk gaan hebben ze ongeveer een dag nodig om de raat zover uit te bouwen dat de koningin deze cellen gaat beleggen. Negen dagen na het beleggen worden deze cellen gesloten. Ongeveer één of twee dagen eerder beginnen de mijten al in te stappen. Als het darrenbroed gesloten is, kan men het raam in zijn geheel verwijderen en vernietigen. Daarmee haalt men heel wat mijten uit het volk.

Een goede administratie is hierbij van groot belang om ervoor te waken dat er geen darrenraat vergeten wordt. Als men zo'n raat vergeet, is men juist mijten aan het kweken.

Een probleem is dat op een uit te snijden raam vaak darrenbroed in alle stadia van ontwikkeling aanwezig is. De koningin belegt een raam meestal niet in één dag. Het is jammer om open darrenbroed weg te snijden want daar kan men over enkele dagen immers mijten mee vangen.

Er zijn imkers die daarom het raampje in twee helften verdelen. Eerst snijden ze de linker helft uit en daarna de rechter. Of ze verdelen het raam in een bovenste en onderste helft door in het midden horizontaal een extra latje aan te brengen. Zo kan men de tijd dat er darrenbroed is om mijten te vangen oprekken.

Door de bijen de gelegenheid te geven darrenraat te bouwen, bouwen ze minder darrenraat op andere ramen. Omdat een bijenvolk darren nodig heeft, kan men het best alleen darrenraat wegsnijden uit het daarvoor bestemde raam en elders de bijen hun gang laten gaan met het kweken van darren.

De imme, een organisch geheel (II)

Onno Bakker

'Wie hier alles sich zum Ganzen webt, eins in dem andern wirkt und lebt'. Met dit citaat uit Goethe's Faust vat Ferdinand Gerstung (1860-1925), bij monde van zijn alter-ego Gotthard in het boek *Immenleben-Imkerlust*, zijn organische visie op de imme samen. In dit tweede deel over de organische opvatting van het bijenvolk staat Gerstung's visie centraal.

Gerstung, uit Ossmannstedt (Thüringen), genoot tijdens zijn leven een grote bekendheid. Hij heeft veel geschreven over zijn waarnemingen aan de imme. Zijn bekendste boek is wel 'Der Bien und seine Zucht' dat in 1904 voor het eerst verscheen en waarin hij zijn organische opvatting van de imme duidelijk uiteenzet. Deze opvatting kreeg veel aanhangers en... veel vijanden. Dit laatste kwam ook omdat hij in veel van zijn publicaties luid en duidelijk stelling nam tegen de Dzierzonseschool. Naast alle boeken en het tijdschrift dat hij uitgaf heeft hij ook nog een bijenkast ontworpen en had hij een handel in bijenmaterialen.

Evenals Mehring voor hem, zijn zijn ideeën over de samenhang in de imme gebaseerd op nauwkeurige waarnemingen van het bijenvolk. Ook bij Gerstung (die overigens in 1901 het boek van Mehring 'Das neue Einwesen-System als Grundlage zur Bienenzucht' opnieuw uitgaf) is de imme het geheel van werksters, koningin, darren en raten. Gerstung's visie gaat echter verder dan die van Mehring op een aantal punten die hieronder kort zullen worden besproken.

De 'grondwet' van het broednest

In het boek van Ludwig 'Unsere Bienen' beschrijft Gerstung hoe hij in 1888 van dag tot dag het ontstaan van een wespennest bestudeerde. Terwijl hij dit deed ontstond de gedachte dat het broednest in een bijenkast op dezelfde manier georganiseerd zou zijn, namelijk in het midden uitlopend broed en eromheen (in volgorde) gesloten broed, larven, eitjes, lege cellen en, in het geval van een bijenraat, dan pollen en honing. Met behulp van fraaie foto's van de opeenvolgende raten wordt dit later in zijn boeken geïllustreerd. Er zit dus een grote wetmatigheid in de opbouw van het broednest (mits de imme de ruimte krijgt) die erop neerkomt dat je het nest opgebouwd kunt denken uit concentrische cirkels met elk de inhoud als zojuist beschreven. Deze cirkels vormen een bol en deze is de basis (grondwet) van het broednest waaruit de

verschillende waargenomen aspecten kunnen worden begrepen. Bijvoorbeeld, hoe komen de hiervoor genoemde concentrische cirkels met broed van verschillende leeftijd tot stand? Waarneming leerde Gerstung dat dit kwam door de manier waarop de koningin van raat tot raat gaat tijdens het leggen (dit is schematisch mooi weergegeven in Joustra). Zij doet dit op zo'n manier dat er zich altijd een bol van broedverzorgende werksters om haar legsel heen kan vormen. Een ander gevolg van deze concentrische opbouw is dat de jonge broedverzorgende bijen uit hun cellen kruipen die in de buurt liggen van hun werkplaats, te weten de jonge en oudere larven. Ook de werkverdeling kan worden verklaard uit de cirkel (bol). Naarmate de werksters ouder worden gaan ze steeds naar cirkels die verder van het centrum van het broednest verwijderd zijn en krijgen dan een taak die met die plaats (cirkel) overeenkomt. De laatste cirkel is een hele grote, de buitenwereld waarin de haalsters hun werk doen.

De 'rationele' bijenkast

Gerstung beredeneerde op basis van de cirkel dat er een ideale raammaat moest zijn waarop de imme zich volledig natuurlijk kon ontwikkelen terwijl er toch ook honing te oogsten viel. Hij ontwierp hiertoe op basis van waarnemingen aan natuurlijk ontwikkelende broednesten een raam met de verhouding 5:3 (een benadering van de gulden snede). Dit raam (40x25 cm) vormde de basis voor zijn 'rationele' (want goed door-dachte) bijenkast die bij ons bekend staat als een Thüringer kast (zie figuur). Essentieel in Gerstung's opvatting over de bijenkast en de raammaat is dat het broednest ongedeeld moet zijn. Dit betekent dus geen latjes of iets dergelijks halverwege en zeker geen ruimte tussen boven elkaar geplaatste ramen die samen het broednest moeten vormen (zoals bijvoorbeeld in een Spaarkast). Verder was het volgens hem met een ongedeeld broednest mogelijk snelle controles te doen zonder de hele kast uit te hoeven pakken en dus te verstoren.

Ferdinand Gerstung

Gerstung's 'Thüringer Beute'; links vooraanzicht en rechts achterkant.

Naast een kast met staande ramen en warme bouw ontwierp hij ook nog een kast (de Lagerbeute) met dezelfde raammaat maar dan liggend in koude bouw. Dit contrast hoog-warm en liggend-koud is volgens Gerstung van groot belang voor de honinggoogst en de winterzit. Omdat het broednest ruwweg een cirkel is met maximaal 30 cm doorsnede zal de honing in een staand raam aan de bovenkant van het nest worden opgeslagen terwijl honing bij gebruik van een liggend raam aan de achterkant ervan wordt opgeslagen. Omdat de imme de wintertros vormt daar waar het laatste broed is geweest is de kans groot dat bij bijvoorbeeld een combinatie liggend-warm de tros losraakt van het voer. Hetzelfde geldt voor de combinatie staand-koud.

De voedersaptheorie

De grootste bekendheid kreeg Gerstung met zijn verklaring voor het zwermen, de zogenaamde voedersaptheorie. Deze theorie staat geheel in het teken van de tijd waarin Gerstung schreef. Het was namelijk een periode waarin de fysiologie en de biochemie grote vooruitgang werd geboekt. Veel werd verklaard uit de verhoudingen eiwit, vet en suiker in het bloed van de mens. Verschillende organen gebruikten deze bestanddelen in verschillende verhoudingen maar over het geheel was er altijd evenwicht. Deze gedachtengang heeft Gerstung gebruikt om, vanuit de organische opvatting (de imme als geheel met de koningin, werksters, darren en de raat als 'organen'), een fysiologische verklaring te vinden voor het zwermen. Doordat de imme als geheel, als 'bijenlichaam' een fysiologie heeft zal er door de wetten hiervan altijd die verhouding ontstaan tussen de organen die op dat moment nodig is. Dit gold ook voor het zwermen. Metingen hadden aangetoond dat de koninginnenlarve het meest eiwit ontving, gevolgd door de darrenlarve en tot slot de werksterlarve terwijl dit voor suiker precies andersom was. Gerstung redeneerde nu dat

naarmate het volk groeit er meer voedsterbijen komen die eiwitrijk voedsel kwijt willen aan de larven. Dit gaat lang goed en er blijft evenwicht. Op het toppunt van de ontwikkeling raakt de zaak echter uit balans. Er is een teveel aan eiwit dat eerst gedeeltelijk kan worden omgezet tot raat (bouwlust). Dit is vooral darrenraat omdat de darrenlarve meer eiwitrijk voedsel behoeft en zo ontstaat er dan tijdelijk een nieuw evenwicht. Dit duurt echter niet lang en in een laatste poging worden koninginnencellen aangemaakt die nog meer eiwitrijk voedsel behoeven, maar als dit ook niet meer helpt dan zit er maar een ding op. Zwermen! Dan ontstaat er een nieuwe imme met veel larven en jong broed die weer graag het eiwitrijke voedsel tot zich nemen en kan het proces weer opnieuw beginnen.

Perspectief

De boeken van Gerstung en de daarin beschreven theorieën hebben veel invloed gehad, nog tot de dag van vandaag. Het werk wordt aangehaald in bijvoorbeeld de boeken van Joustra en Schotman en in van Gool vinden we de voedersaptheorie ook nog genoemd, evenals in het recentere boek van Diemer. Veel van wat Gerstung schrijft is, met eventuele kleine aanpassingen, in de huidige imkerij nog toepasbaar als je wilt imkeren vanuit de organische opvatting. Je hoeft hiervoor niet over te stappen op nieuwe kasten etc. Een ongedeelde broednest is bijvoorbeeld te bereiken door het combiraam te gebruiken in de Spaarkast (BIJEN 1(5): 147 en 1(6): 186 (1992).

Bronnen

Gerstung, F. 1919 'Der Bien und seine Zucht' 5^e druk
 Gerstung, F. 1918 'Immenleben-Imkerlust' 3^e druk
 Diemer, I. 1995 'Imkern als Hobby'
 Joustra, J. 1941 'Het Bijenboek' 3^e druk
 Ludwig, A. 1920 'Unsere Bienen' 2^e druk
 Schotman, J. 1942 'Handboek der moderne bijenteelt'
 Van Gool, H.J. 1980 'Bijenhouden met succes' 7^e druk.

Beeldmateriaal voor BIJEN

De redactie krijgt vaak beeldmateriaal aangeleverd. Soms zijn het foto's, tekeningen of grafieken op papier, steeds vaker betreft het digitaal materiaal. Voor het drukwerk in BIJEN moeten die digitale foto's aan enkele kwaliteitseisen voldoen. Het aantal pixels moet groot genoeg zijn. 2000 pixels voor twee kolom breedte, 1000 pixels voor één kolom. En verder is het van belang om de JPG-compressie zo min mogelijk toe te passen. (Veel compressie geeft weliswaar een kleine bestandsgrootte maar ook een slechte beeldkwaliteit.)

Wichelroede in de landbouw

Wichelroedelopers claimen dat ze geopathische stoorzones, beter bekend als aardstraalbanen, in de bodem kunnen waarnemen. Daardoor zouden ze ertsaders en wateraders kunnen opsporen. Ook dieren, waaronder honingbijen, zouden dergelijke stoorzones waarnemen en daarop reageren met bepaald gedrag. Afschermapparaten zouden de negatieve invloeden van aardstralen kunnen neutraliseren. Voor en tegenstanders van die gedachten liggen nogal eens met elkaar in de clinch. In BIJEN 5(4): 101 (1996) noemde G. Nap aardstralen een hardnekkig verzinzel en bijgeloof. Aardstralen zijn niet met een apparaat aan te tonen, dit in tegenstelling tot magnetisme. Hij reageerde daarmee op uitlatingen van Jan van de Veluwe die meent dat aardstralen wel bestaan (ook al kan men ze niet wetenschappelijk aantonen) en dat wichelroedelopers die stralen kunnen waarnemen. Nu wil het geval dat in de vijftiger jaren (van de vorige eeuw) een werkgroep bestaande uit gerenommeerde wetenschappers van wat nu heet Wageningen UR onderzoek heeft gedaan naar de betekenis van de wichelroede voor de landbouw. Een samenvatting van hun bevindingen en met name het deel dat over honingbijen gaat, willen we u niet onthouden.

Werkwijze van het onderzoek

Het onderzoek is uitgevoerd door een werkgroep van zes onderzoekers onder auspiciën van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het verslag omvat 164 pagina's, inclusief bijlagen, en is in 1955 gepubliceerd bij de N.V. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij te Amsterdam.

Er is onderzoek gedaan naar het effect van aardstralen op het gedrag van vee in veestallen in Friesland en in stallen van de Veeartsenijkundige faculteit van de Rijksuniversiteit Utrecht, op het gedrag van honingbijen op de Ambrosiushoeve, op het optreden van plantenziekten op verschillende percelen aardappelen, vlas, erwten en bieten, op de groei van onkruiden in gewassen en op de groei van bossen. Ook is de effectiviteit van afschermapparaten, om negatieve effecten van aardstralen te neutraliseren, in het onderzoek betrokken. Tenslotte is in de literatuur gezocht naar wetenschappelijke aanwijzingen over het fenomeen wichelroede en het bestaan van aardstralen.

Om aardstralen op te sporen zijn verschillende wichelroedelopers, onafhankelijk van elkaar, ingezet bij eenzelfde object. In een aantal gevallen zijn dieren bewust boven wichelroedebanen gezet en ter controle zijn dieren gezet op plekken waar zich niet zulke banen

bevonden. Ook zijn op aanwijzingen van de wichelroedelopers afschermapparaten geplaatst om het negatieve effect van de aardstralen te neutraliseren.

Effect op honingbijen

Bijen, evenals katten en mieren, zouden zich bij voorkeur ophouden boven wichelroedebanen. Bijen zetten dan meer broed aan en halen meer honing. Zwermen strijken het liefst neer op deze banen en bijen vliegen er graag boven, aldus personen die in de aardstralentheorie geloven. Om dat te toetsen liet Ir. Mommers in het voorjaar van 1950 zijn nieuwe bijenpark onderzoeken door de bekende wichelroedeloper P.J. Dovens die gespecialiseerd is in het zoeken naar wateraders. Deze vond banen welke in hoofdzaak in de lengterichting van het terrein liepen. Op een plaats waar twee banen samenkwamen werden tien volken als stand geplaatst. Op een onbestraalde plaats, ongeveer 100 meter verder, kwamen tien gelijkwaardige volken als stand te staan. Alle volken waren gehuisvest in fruitteeltkasten, ontworpen door Dr. Ir. Minderhoud.

In 1950 werd op beide standen een volk moerloos. Een nieuw volk van eigen stand werd ingevoerd. Zo nodig werd ook later een koningin van de eigen groep ingevoerd.

In het gedrag van de volken op beide standen was geen verschil te zien. De honinggoogst van de onbestraalde groep was 1 kg groter, maar dat is statistisch van geen betekenis. Door omstandigheden moest volgend jaar een gelijkwaardige stand van tien volken als onbestraalde controlegroep fungeren. In 1951 gedroegen de beide standen zich geheel gelijkwaardig voor wat betreft gemiddelde honingopbrengst, gemiddelde hoeveelheid broed in het voorjaar en gemiddelde hoeveelheid bijen in het voorjaar.

In 1953 werd op verzoek van de werkgroep het terrein door twee bekende beroepswichelroedelopers (de heren C. en G.) nog eens opgenomen. Dat gebeurde twee keer: in januari en in maart. De heren vonden toen geheel verschillende banen, die ook anders liepen dan de heer Dovens in 1950 aanwees. De stand met tien volken boven de wichelroede baan van Dovens was volgens dhh. C. en G. vrij van straling, evenals de controlestand in 1951 en 1952. Die van 1950 viel voor de helft in een wichelroede baan van C.. In de betreffende jaren zetten zwermen zich niet bij voorkeur neer boven een baan van Dovens. Ook vlogen de bijen niet bij voorkeur boven die banen.

Conclusies van de werkgroep

Uit de resultaten van al het onderzoek trekt de werkgroep vier conclusies.

1. De aanwijzingen van verschillende wichelroedelopers bij onderzoek van eenzelfde object, vertonen geen overeenstemming. Dit geldt ook voor de aanwijzingen die door eenzelfde wichelroedeloper worden gegeven bij herhaling van het onderzoek, mits hij zich de resultaten van het vorige niet kan herinneren.

2. Er bestond geen verband tussen de aanwijzingen van de wichelroedelopers, zowel gezamenlijk als ieder afzonderlijk, en de bij dieren en planten optredende bezwaren.

3. De afschermapparaten hadden geen invloed op de ontwikkeling, de gezondheidstoestand en de productiviteit van dieren en gewassen. Bezwaren werden er niet door weggenomen of verminderd.

4. De resultaten die geleid hebben tot het vaststellen van de conclusies 1 en 2 zijn in strijd met de aardstraaltheorie van Von Pohl.

Samenvattend komt de werkgroep tot de conclusie dat de beoordeling van de geschiktheid van stallen voor vee en van grond als groeiplaats voor gewassen door wichelroedelopers *geen enkele praktische betekenis* heeft. Hetzelfde geldt voor de beschermende werking van afschermapparaten tegen bezwaren bij dier en gewas. Toch geloven (nog steeds) velen in de werking en de betekenis van de wichelroede.

*Tjeerd Blacquièrre, PPO-Bijen, Hilvarenbeek
Henk van der Scheer, Goes*

Reactie op: PPO-folder 'Varroa bestrijden'

In BIJEN 13(2): 48-49 (2004) wordt door P. Elshout commentaar gegeven op de inhoud van de PPO-folder over varroabestrijding die zomer 2003 uitkwam. Aangaande het gebruik van Thymovar willen wij een korte reactie geven omdat het geschrevene verwarring kan geven.

In de PPO-folder staat beschreven dat er 1-1½ plaatje gedurende 3-4 weken op de ramen van de bovenste bak gelegd dient te worden. Echter op de gebruiksaanwijzing op het etiket van de verpakking van Thymovar staat dat na het afnemen van de laatste honing dit 1½ plaatje moet zijn; bij een volk op één bak is het gebruik van één plaatje voldoende.

(Op de foto (pagina 9 van de folder) wordt gedemonstreerd hoe Thymovar op de ramen wordt gelegd, met het doel om de wijze van opbrengen aan te geven. Hier had voor de volledigheid een foto met 1½ plaatje getoond dienen te worden.)

Voor een effectieve aanpak van de varroamijt is het van groot belang de juiste dosering aan te houden

omdat anders de bestrijding verkeerd uitpakt.

De behandeling dient na de eerste behandeling wederom gedurende 3-4 weken met 1½ plaatje (nieuw) per volk herhaald te worden.

C. van Heemert, Plantsupport, Grootebroek

Zwerm in schoorsteen

Er zijn wel eens van die momenten dat je iets te fanatiek met je hobby bezig bent. Vorig jaar juni werd ik gevraagd een zwerm te 'scheppen' die in een schoorsteen was neergestreken. Ter plaatse aangekomen viel de schoorsteen een beetje tegen wat de hoogte betreft en ook de aanwezige ladder bleek korter dan was aangekondigd. Toch maar een poging gewaagd en met kieps en plantensproeier de ladder op. Boven aangekomen verklaarde ik mijzelf voor stapelgek. Dik tien meter lager de begane grond en oog in oog met bijen die het schoorsteenpijpe met een diameter van ca 15 cm in- en uitvlogen.

Stel je voor ... Van alles spookte door mijn hoofd. Ik zag de krantenkoppen al voor me. Niet naar beneden kijken hield ik mijzelf voor en begon op goed geluk.

Foto: mw. M. Schillemans

Zwerm en kieps natgesproeid. Voorzichtig met handschoen aan in de pijp. Het pijpje was slechts twintig cm lang en daarna werd de ruimte veel groter.

Binnenin onder de rand hing de behoorlijk grote zwerm. Handje voor handje de bijen gepakt en in de kieps geschud. Toen ik op een gegeven moment dacht dat ik het meeste wel had, heb ik de kieps een paar meter lager in de dakgoot gezet. Daarna was het afwachten wat er zou gebeuren. De bijen begonnen op de rand van de kieps te stertelen. Een bemoedigend teken. Steeds meer bijen vlogen op de kieps. Het kon niet anders dan dat ik de koningin ook uit de schoorsteen had geschept. Na een half uurtje keerde de rust enigszins terug. De kieps toen verzet naar de begane grond. Weer veel bijen die de kluts kwijt waren, maar hun stertselende zwermgenoten wezen de weg. Tegen de schemering de kieps opgehaald en naar mijn bijenstand gebracht. De volgende ochtend na het invliegen op een tienramer afgeschud.

Een paar weken later haalde de zwerm een volle honingbak lindehoning.

Frank Moens, VBBN subvereniging Baarn

Twée koninginnen in een volk

Deze maand vertelt Roel Jonker van proefbijenstand 'De Hondsrug' over het gelijktijdig voorkomen van twee moertjes in zijn kasten.

Hij beschrijft drie verschillende situaties, waarin hij dat meemaakte; Hayo Velthuis laat er weer een verhelderend licht over schijnen.

Ik had het voornemen om twee van mijn teeltmoeren op te sluiten, zodat ik tijdens de open dag van de Noordelijke Buckfast Teeltgroepen (die plaats zou vinden op 17 mei 2003 bij de Fam. Pranger in het bijenmuseum 'De Bankorf') goed larfmateriaal ter beschikking zou hebben.

Het eerste teeltmoertje 'RJH-0120' bevrucht op het eiland Marken, had ik snel gevonden. Ze werd opgesloten op een raam dat al enkele keren was belegd, omdat ik soms moeite heb om de larven uit een nieuw uitgebouwd raam te lepelen. Het opsluiten gebeurt door aan weerszijden van het te beleggen raam een moerrooster te plaatsen. Dit rooster is rondom op een dun latje van 8 mm gespijkerd, zodat het moertje de nodige ruimte heeft.

Teeltmoer en dochter

Het tweede moertje 'RJH-0134' bevrucht op het eiland Ameland, gaf meer problemen. Ik had nog maar net het tweede raam uit de kast gelicht of daar liep een ongemerkt en ongeknipt moertje, foute boel dus. Jammer maar het is niet anders. Er waren wel vers gelegde eitjes en jong broed aanwezig. In eerste instantie ging ik er van uit dat er een stille moerwisseling had plaats gevonden. De jonge moer had ik tijdens het controleren van de andere ramen even terzijde gezet in een drieramer, in de hoop dat ik de oude moer toch nog tegen zou komen. Maar mooi niet, wat ik jammer vond omdat ik er nog graag wat van had nageteeld. Ik vond het wel vreemd dat er nergens een uitgelopen moerdop aanwezig was.

Nu ik de kast toch open had leek het me verstandig om het jonge moertje maar te gaan knippen en te merken, ze was mooi aan de leg en het broednest zag er perfect uit, daarnaast was het een mooie forse moer. Ik was best bereid haar enkele maanden gratie te verlenen, maar ze zal bij mij niet overwinteren. Toen ik haar van de raat af wilde pakken vloog ze plotseling weg. Wat nu? Er was maar één oplossing, het zaakje maar afsluiten en over een paar dagen weer eens kijken, ze zou wel terug komen.

Enkele dagen later maakte ik de kast weer open om het jonge moertje te merken en te knippen. Wie schetst mijn verbazing: op het derde raam liep de oude geknipte en gemerkte moer, de RJH-0134: het geluk was met mij. Nu was ik toch benieuwd of het jonge moertje ook nog aanwezig was.

De hele kast maar weer doorgewerkt. Nu was dat niet zo'n groot probleem, want mijn teeltmoeren gaan meestal eind april op zes à zeven ramen, voor de rest is de kast opgevuld met sluitblokken. Ik hoefde niet lang te zoeken, op het eerstvolgende raam wat ik uit de kast lichtte liep madam al. Ik besloot toen tot de volgende oplossing. De jonge moer die waarschijnlijk toch nog niet bevrucht was, heb ik in de onderste broedbak geplaatst. Daarop deed ik een moerrooster en daarboven de oude moer met enkele ramen broed uit een volk dat er naast stond.

Geen acceptatie meer na scheiding

Ik heb een keer eerder meegemaakt dat er twee moertjes in een volk zaten. Dit vond plaats tijdens een cursus koninginneteelt die we als teeltgroep 'De Hondsrug' gaven. We wilden onze cursisten laten zien hoe we een alternatieve starter maakten.

Onder leiding van Harry Dijkema werd op mijn stand een volk uitgekozen dat daarvoor dienst zou doen. We gingen als volgt te werk: de koningin werd opgezocht en samen met het broed werd zij tijdelijk op een ander volk geplaatst met natuurlijk een moerrooster ertussen. De bijen, een raam stuifmeel en een raam honing bleven achter in de betreffende kast. Twee uur later werden twintig larven in kunststofmoerdopjes tussen het stuifmeelraam en het raam voer gehangen.

Nadat we onze cursisten enkele van mijn Buckfastvolken lieten behandelen, om ze vertrouwd te laten geraken met het Buckfastmateriaal, keken we nog even bij de alternatieve starter. Volgens Harry zat er wat fout, vermoedelijk was de koningin nog in de starter aanwezig, het volk was namelijk veel te rustig. Ik was er van overtuigd dat het onmogelijk was. De moer was met het broed op de andere kast geplaatst. Voor alle zekerheid keken we daar toch maar even naar en inderdaad: de gemerkte en geknipte koningin was wel verwijderd uit de alternatieve starter en liep tussen het overgeplaatste broed.

De volgende morgen werd alles duidelijk: Harry had gelijk want de larfjes waren uit de koninginnendopjes

verwijderd. Bij nadere controle bleek dat er inderdaad nog een koningin in de starter aanwezig was: er waren vers gelegde eitjes. Doordat het geheel mislukt was, heb ik acht uitgebouwde ramen in de onderste broedkamer gehangen en de oude moeder met het broed er bovenop gezet. Twee dagen later lag de oude moeder dood voor de kast: doordat ze vermoedelijk één nacht gescheiden zijn geweest accepteerden ze elkaar daarna niet meer.

Zelf wisselen van plaats

Nog zo'n geval: tijdens het controleren van mijn darrenvolken op het bevruchtungsstation, vrijdag 18 juli 2003, trof ik in kast zes twee moertjes aan, zowel een jonge als de gemerkte en geknipte moeder. Maar nu komt het: de jonge moeder werd onder, en de oude boven het rooster geplaatst zodat ze niet bij elkaar konden komen. Bij de volgende controle bleek dat ze gewisseld hadden: de jonge moeder zat nu boven en de oude moeder zat onder het rooster. Bij nader onderzoek bleek dat er een gaatje in het moederrooster zat. Het rooster heb ik toen verwijderd, de dames moesten het onderling maar uitmaken. De daarop volgende controle waren ze beide nog aanwezig en ze deden het goed. Het verdere seizoen hebben ze samen in één kast geleefd. Hieruit blijkt maar weer dat de Buckfastbijen erg zachtvaardig zijn. Zelfs de koninginnen leven gezamenlijk in één kast.

Bij het inwinteren heb ik ze toch maar gescheiden. Er waren 16 ramen broed aanwezig, zodat elke moeder acht ramen broed meekreeg.

Terugkomend op het eerste geval: is het mogelijk dat er van buitenaf een vreemde jonge koningin zo maar binnen kan treden (omdat ik nergens een uitgelopen moederdop kon vinden) in een volk, waar al een goed leggende koningin aanwezig is.

Het tweede geval: hebben de koninginnen elkaar niet meer geaccepteerd nadat ze gescheiden zijn geweest, omdat ze hun eigen geur hebben aangenomen.

Het laatste geval: is het normaal dat twee koninginnen toch een vrij lange tijd samen in één kast leven.

Roel Jonker, 'De Hondsrug'

Reactie van Hayo Velthuis

Om met de laatste vraag te beginnen: Roel Jonker vraagt naar de bekende weg, ook hij weet dat het niet normaal is dat twee koninginnen een vrij lange tijd naast elkaar leven in één volk -vandaar ook dat hij de vraag in stuurt voor de rubriek Wonderlijke Waarnemingen! Met enkele leuke aspecten, maar daarover straks.

Eerst even ingaan op het begin: Roel heeft moeite met het oplepelen van jonge larven uit een nog niet eerder bebroed raam. Ik ken veel imkers die het ook niet lukt, zelfs niet bij een donker, ouder raam. Omdat de meerderheid van ons imkers ouder is dan 35 jaar even een tip: koop een leesbril, niet een dure van de opticien, want die levert je er eentje om de krant mee te lezen (leesafstand 60 cm), maar een goedkope zo uit het rek. Ik betaalde er enkele jaren geleden f10,- voor, ze zijn nu wellicht €10,-. En let er dan op dat je prettig en scherp kunt zien op een 30 cm afstand: het zijn kleine larfjes en dan buig je je vanzelf voorover om ze beter te kunnen zien.

Zuivere Buckfastzonen

De dochter van moeder RJH-0134, hier door mij kortweg Sientje genoemd, werd bij het begin van de koninginenteelt, dus ik denk begin mei, voor het eerst aangetroffen. Er werd geen lege dop gevonden en daarom denk ik dat ze al in de herfst werd geboren. Als gevolg van zo'n late datum bleef ze onbevrucht en begon in het voorjaar eitjes te leggen, onbevrucht natuurlijk. Roel had bij zijn eerste zoektocht misschien al wel kunnen zien dat er wat loos was, want Sientje legt haar onbevruchte eitjes in werkstercellen, wat zogenaamd bultbroed oplevert, terwijl haar moeder de onbevruchte eitjes alleen in de darrencellen legt. Was Sientje in het voorjaar geboren, dan had ze wellicht nog een darretje kunnen versieren, want die vliegen al vrij vroeg, zij het niet in grote aantallen. Haar moeder, komend van Ameland (waar een Buckfast bevruchtungsstation is), was misschien zelf ook onvoldoende darren tegengekomen. Minder goed bevruchte koninginnen worden vaak gauw vervangen door het volk. In de veronderstelling verkerend dat het een na-

teelmoertje was die goed broed produceerde, liet Roel Sientje in het volk, ze mocht blijven tot de herfst. Een goede beslissing, want Sientje zal, bevrucht of niet, de zuivere Buckfastzonen leveren die zo goed van pas komen voor standbevruchting.

Andere identiteit

Maar dan blijkt haar moeder toch nog aanwezig! Het volk, zes of zeven ramen broed, wordt gesplitst in een deel boven het rooster met RJH-0134, en een ander deel met Sientje er onder. Ik stel me voor dat het twee kleine broednestjes werden, met weinig onderling contact, ook al was de scheiding slechts een rooster. Wanneer dan bij de volgende controle (Sientje blijkt ongepaard, wordt dus 'opgeruimd') de twee volkjes weer zonder rooster verder gaan (ik begrijp dat het weinige broed over de twee bakken verdeeld bleef) wordt RJH-0134 afgestoken. Niet omdat ze enkele gebreken had, want dan zou opnieuw een stille moerswisseling te verwachten zijn, maar omdat het onderste volkje haar niet meer herkende. Zo zie je maar weer hoe gauw een volk een andere identiteit krijgt en hoe voorzichtig je moet zijn. Zet liever de moer in een moerhuisje met een propje suikerdeeg, en hang de ramen weer door elkaar, zodat de werksters zijn 'verenigd' voordat hare majesteit het volk binnenwandelt. Maar ik heb makkelijk praten, achteraf!

118

Zachtaardigheid: voor mensen of bijen?

In het tweede voorbeeld speelt hetzelfde: hier is een deel van het volk moer- en broedloos gemaakt; althans, dat was de bedoeling. Maar dan blijkt de volgende dag dat de ingehangen larfjes verdwenen zijn: er is dus tóch een jong moertje! Het volk was klaarblijkelijk bezig met een stille moerswisseling. Verdere details weten we niet: hoe oud was dat jonge moertje? Pas uitgelopen? Als dat het geval was produceert ze nog geen koninginnenstof in haar mandibulaire klieren, dat gebeurt pas na drie dagen. Ze is dan nauwelijks herkenbaar voor het volk, ze kan dus ook een insluiper zijn (zie verder). Het volkje werd dan dus wel 'bijna' moerloos. Is ze wat ouder geweest, dan is het een jonge moer die graag op bruidsvlucht wil. En dan kan ze ook nog al wel bevrucht geweest zijn. In elk geval, na het verenigen lijkt het alsof het volk doet wat het al lang van plan was, de oude moer opruimen ten gunste van de jonge.

Roel schrijft dan, dat hieruit blijkt hoe zachtaardig Buckfastbijen zijn: 'zelfs koninginnen leven gezamenlijk in één kast'. Maar hier gaat hij in de fout. Zachtaardigheid in de wijze waarop bijen hun imker behandelen is heel iets anders dan hoe ze hun onderlinge relaties

regelen. De imker trakteert ze op geheel andere stimuli: trillingen en stoten van de kast en van de ramen, de zweetlucht van zijn kleding, de lucht van zijn adem (het is vooral het uitgeademde koolzuurgas waarop bijen reageren) en de geuren van zijn douche-gel is toch samen een heel ander kaliber stimulus dan de geurstoffen die we met elkaar koninginnenstof en de nestgeur van het volk noemen.

Moedermoord

En wie de moord op de oude moeder heeft uitgevoerd weten we ook niet: waren het de werksters, die óf bij een bevruchte moer zaten, óf bij wellicht een nog onbevruchte, en daardoor tijdens de scheiding van het volk in twee delen ieder een eigen geurbeeld over hun koningin opbouwden, of was de dader haar koninklijke dochter? Dat er bij een stille moerswisseling tijdelijk twee koninginnen zijn is niet ongewoon. Meestal blijft de oude koningin rustig aan de leg, in ieder geval totdat haar dochter ook gaat leggen. Ik vermoed, maar weet er eigenlijk ook niets van, dat het pas tot moedermoord komt wanneer de twee moeren elkaar ontmoeten. Uit ervaringen zoals Roel ze beschrijft weet ik, dat het, ook bij niet-Buckfastbijen, best lang kan duren voordat die daad werkelijk wordt uitgevoerd. Het schijnt dan wel altijd de jonge moer te zijn die wint.

Imponerende dosis koninginnenstof

Blijft over de eerste vraag: is het mogelijk dat een jonge moer aanvliegt bij een moergoed volk? Antwoord: ik denk dat het wel mogelijk is, maar tegelijkertijd denk ik ook dat het niet, of hoogstens zelden gebeurt dat ze wordt toegelaten. Zo'n jonge moer moet toch minstens op bruidsvluchtleeftijd zijn wil ze op een natuurlijke wijze buiten komen, en dan heeft ze de volle dosis koninginnenstoffen om darren te imponeren. Je kunt je niet voorstellen dat de wachtbijen haar niet zouden opmerken. Alleen als een imker rommelt, jonge moeren laat ontsnappen die dan in een andere, geopende kast aanvliegen, ja, wie weet, dan overleven ze het misschien.

Heeft u iets wonderlijks meegemaakt bij de bijen? Laat andere imkers ervan meegenieten! De redactie nodigt u uit om uw waarneming op te sturen per brief, schijf of E-mail aan schoots7@zonnet.nl of redactie@vbbn.nl. Hayo Velthuis kan er een aanvullende of toelichtende reactie op geven.

Carnicalijnen van de verschillende Duitse eilanden 2004

Wangerooge 2004

Carnica Troiseck, lijn Celle.

Dochter v. Zb.-Nr. Instituut Celle 6-1-719/2001

Teeltwaarden: honing 102%, zachtmoedigheid 104%, raatzit 110%, zwermduft 107%, poetsduft = kalkbroed = 0

Leverancier van de koninginnen: Nds. Landesinstitut für Bienenkunde Celle, 00-49-51 41 90 50 340, Herzogin-Eleonore-Allee 5, 29221 Celle.

Openingstijden van 25 mei t/m 25 augustus 2004. EWK's worden alleen op dinsdag aangenomen.

Laatste aanlevering 10 augustus 2004, Belegstelle voor Bijenkoninginnen, Charlottenstr. 56, 26486 Wangerooge.

U kunt uw EWK's ook 's maandags en -na afspraak- voor verder transport bij het woonadres van mw. Richter, Marienstr. 59, 26452 Sande en J. Meinjohanns, tel. 00-49-17 32 03 75 37, Hakenweg 7, 26349 Jaderberg afgeven. Verder bestaat de mogelijkheid zendingen aan de boot in Harlesiel voor verder transport voor Wangerooge af te geven.

Verzendadres bevruchtungsstationbeheerder, Joh. Meinjohanns (zie hierover).

Spiekerooog 2004

Carnica Troiseck, lijn Hoffmann.

Openingstijden van 29 mei t/m 7 augustus 2004. EWK's worden dagelijks aangenomen.

Verzendadres, Belegstelle voor Bijenkoninginnen, 26474 Spiekerooog, Insel. Tel. 00-49-49 76 619, van 17.00-18.00 uur. Bevruchtungsstationbeheerder Reinhard Andrichschke, Sudstr. 14, 31832 Springe, tel. 00-49-50 44 708.

Aribert Pril, Bamingstr. 11, 31832 Springe, Tel. 00-49-50 44 85 83.

Langerooog 2004

Carnica - Peschetz

Töchter der Zb.Nr.Fehling, 6-42-511/2001.

Teeltwaarden: honing 122%, zachtmoedigheid 109%, raatzit 108%, zwermduft 109%, poetsduft = kalkbroed = 0.

Openingstijden van 1 juni t/m 25 aug. 2004. Laatste aanlevering 3 aug. 2004.

U kunt uw EWK's op maandag of na afspraak afleveren bij de bevruchtungsstationbeheerders K. en B. Nahtz; Heidberg 7, 21224 Rosengarten, tel. 00-49-41 08 87 71 en bij Hermann Juilfs, in den Schutzengraben 18, 26427 Esens. Op dinsdag: op het eiland Langerooog, Herrenhusdunen, 26465 Langerooog.

Bevruchtungsstationbeheerder: B. en K. Nahtz.

Norderney

Openingstijden van 25 mei t/m 25 aug. 2004.

Laatste aflevering: 3 aug. 2004.

Eerste periode: Carnica-Varroatoleranzproject Kirchhain, tot 13 juli 2004.

Tweede periode: Carnica **Troiseck 07**, vanaf 14 juli 2004 tot 25 aug. 2004.

Teeltwaarden: honing 110%, zachtmoedigheid 116%, raatzit 118%, zwermduft 109%, poetsduft 103%, kalkbroed = 0.

Leverant: Hartmut Gerdes, Woppenkamperstr. 11, 26345 Bockhorn. Tel. 00-49-44 53 71 575.

Bevruchtungsstationbeheerder: Hinrich Lengert, Südvictorbur, Süderstr. 12, 26624 Südbrookmerland, 00-49-49 42 24 14 en Jelle Wielstra, Kanalstr. 3, 26721 Emden, 00-49 49 21 45 666. De EWK's kunnen afgeleverd worden aan J. Saathoff, Ostende 6, 26632 Ihlow, tel. 00-49-49 41 18 403.

Just 2004

Carnica Sklenar lijn 47/H/47.

Töchter der Zb.Nr. Schäfer, 18-2-47/2000

Openingstijden van 25 mei t/m 24 augustus 2004. EWK's worden alleen op dinsdag aangenomen, maar kunnen ook op zondag na 17.00 uur bij de bevruchtungsstationbeheerder Johan Fussy worden afgeleverd: Eschstr.59, 26680 Strucklingen, tel. 00-49-44 58 91 297.

Leverant: Heinrich Schäfer, Eggering 48, 33184 Altenbeken, tel. 00-49-52 55 66 94.

Teeltwaarden: honing 100%, zachtmoedigheid 107%, Raatzit 106%, zwermduft 95%.

Verzendadres: Belegstelle voor bijenkoninginnen, Hafen Just, 26571 Just.

Voor verder informatie en over EWK's en verzameltransporten: Roelof Waaijer, 053-46 12 416.

Overlarfdagen bij de LLTB

- **Buckfast:** H.vd.Berg, Gouv. van Sonsbeecklaan 17, Reuver, 077-47 42 587, na telefonische afspraak.

- **Carnica:** L.G.M. Groetelaars, Burg. van Kempenstraat 18, Grubbenvorst, 077-36 62 569 of J.J. Steegh, Brandackersweg 2, Grubbenvorst, 077-36 61 886, na 17 mei, na telefonische afspraak.

- **Carnica:** E. Sambeth, Heiberg 7, Amstenrade, 046-44 28 271, na telefonische afspraak.

- **Carnica:** P. Elshout, Wilhelminalaan 52, Susteren, 046-44 92 987, na telefonische afspraak.

- **Carnica:** M.vd. Boogaert, Bocholterweg 5, Weert, 0495-52 00 80, 22 mei en 5 juni. Na telefonische afspraak.

Residuen in honing bij continu gebruik van THYMOL als varroabestrijdingsmiddel

Stefan Bogdanov en anderen

Sinds 1994 wordt in Zwitserland APILIFE-VAR in de handel gebracht bij de bestrijding van de varroamijt. De hierin werkzame stof THYMOL wordt door de bijen goed verdragen.

Aan het eind van de zomer, na de honingooft, wordt gedurende ongeveer acht weken een behandeling met APILIFE-VAR uitgevoerd. Bij een dergelijke behandeling worden er geen overmatige restanten van de stof in de honing waargenomen, ook niet indien deze wijze van behandelen een aantal jaren achtereen wordt toegepast. Enkele jaren geleden is men overgegaan op een andere methode van bestrijden. In plaats van slechts acht weken APILIFE-VAR toe te passen heeft men besloten het hele jaar door met thymol te behandelen. Dit gebeurt door middel van de Frakno-thymol-methode, genoemd naar de door Franz Knobelspies uit Zwitserland ontworpen methode. De vraag doet zich nu voor of de kwaliteit van de honing, door de langdurige blootstelling aan thymol wordt beïnvloed en of er residuen in de honing achterblijven. Voor de gezondheid zijn ze niet schadelijk, ze kunnen echter wel de smaak van de honing beïnvloeden.

Zowel de Zwitserse als de Europese wetgeving verbiedt stoffen aan honing toe te voegen die de natuurlijke smaak veranderen. In Zwitserland geldt een waarde van 0,8 mg thymol per kilogram honing. Deze hoeveelheid is door de mens niet waar te nemen of te proeven. De smaakgrens ligt namelijk bij 1,1 mg per kilo. Een continubehandeling met thymol riep wat twijfel op.

Het Bijeninstituut van de Universiteit Hohenheim (Duitsland) maakte in 1997 de onderzoeksresultaten bekend van volken die zo'n continubehandeling hadden ondergaan. Daaruit is gebleken dat 20% van de honing meer dan de toegestane 0,8 mg/kg Thymol bevatten. Door het Zwitserse bijeninstituut Liebefelde is nu een onderzoek gaande om vast te stellen wat in de Zwitserse omstandigheden de thymolresiduen zijn in honing van volken die meerdere jaren achter elkaar een continubehandeling hebben ondergaan. Hoewel de onderzoeken pas één seizoen aan de gang zijn worden de resultaten nu al weergegeven.

Proeven en analyses

De honing komt van 17 imkers van de oogst 1997. De

varroabestrijding vond plaats in 1996 en 1997 (in één geval ook in 1995), allen met de continuumethode volgens Knobelspies. De hiervoor bestemde speciale raampjes zijn twee keer per jaar (in maart-april en in juli-augustus) met 12 gram thymol-kristallen gevuld. Deze verdampen in de loop van enkele maanden. Eén imker heeft in april gedurende de dracht de stof verwijderd. In totaal werden 22 honingmonsters onderzocht. De herkomst van de monsters, door geleidbaarheidsmeting bepaald, gaf aan dat er zes bloemenhoning-, zes bladhoning- en tien menghoningmonsters waren. Het thymolgehalte werd gaschromatografisch bepaald (meetgrens: <0,02mg/kg.).

Residuen bij continuebehandeling met Thymol

Het gemiddelde van de 22 Zwitserse monsters was 0,33 mg per kilogram honing (zie tabel). Het minimum was < 0,02 mg/kg (onder de meetgrens), het maximum 0,83 mg/kg. Eén monster lag even boven de toegestane waarde van 0,8 mg/kg. De residuen die door het Bijeninstituut in Hohenheim, Duitsland, in 1996 door Dr. Klaus Wallner in 19 monsters zijn gemeten waren in het algemeen hoger dan in de Zwitserse monsters: gemiddeld 0,63 mg/kg, met een minimum van 0,07 en een maximum van 2,0 mg/kg. De oorzaak van deze hogere waarden is niet verder onderzocht. Een rol kan hierbij spelen dat de Duitse bijenstanden enkele jaren eerder al met thymol zijn behandeld.

Invloed van het aantal behandelingsjaren

Bij een Zwitserse bijenstand werden honingmonsters van volken met een continubehandeling in het tweede en het derde jaar vergeleken. Daarbij bleek dat de waarden in het derde jaar duidelijk hoger waren. Verdere analyses zullen nog moeten worden gedaan.

Verschillen bij de soorten honing

De volgende waarden zijn in de Zwitserse monsters waargenomen:

Gemeten concentraties thymol in Zwitserse honingmonsters

	Gem. mg/kg	Min .mg/kg	Max. mg/kg
Bloemenhoning 6 monsters	0,52	0,4	0,83
Gemengde honing 10 monsters	0,25	0,08	0,54
Bladhoning 6 monsters	0,29	< 0,02	0,63

Deze waarden geven de tendens aan dat voorjaars-honing eerder hogere residuen thymol bevatten dan blad-honing in de zomer. Of dit zo is kan eerst na het herhalen van de analyses van andere jaren worden bevestigd.

Verwijdering van de thymol tijdens de dracht

De vraag doet zich voor of het verwijderen van de thymol tijdens de dracht, dus geen continu-dosering, het residu in de honing vermindert. Op één bijenstand is dit gedaan. De resultaten lagen duidelijk lager dan bij andere bijenstanden. Verdere metingen zullen definitieve resultaten moeten geven.

Werking continubehandeling op varroamijten

In de hier genoemde onderzoeken is niet gekeken naar de werking als bestrijdingsmiddel tegen de varroamijt. De indruk van de imkers was dat een continu-behandeling een betere bestrijding gaf dan bij een behandeling die in de drachtperiode onderbroken werd.

Samenvatting

- Bij een continubehandeling ligt bij een deel van de monsters de waarde in de buurt van 0,8 mg/kg en één er boven. Het is niet uit te sluiten dat de smaak van de honing verandert.
- Het verwijderen van de thymol gedurende de dracht kan het residu in de honing verminderen. In dit geval kan de bestrijding van de varroamijt onvoldoende zijn.
- De twijfels over de honingkwaliteit zijn de reden dat de continubehandeling met thymol nog niet kan worden aanbevolen.

Naschrift

Bovenstaand artikel is verschenen in: Das Bienenmütterchen, Internationales Forum der Carnica-Sklenar-bienenfreunde. De schrijvers: Stefan Bogdanov, Verena Kilchenmann, Anton Imdorf en Peter Fluri zijn medewerkers van Sektion Bienen in LIEBEFELD. CH-3003 BERN. Van hun hand is in 1999 een uitgebreid artikel verschenen over het gebruik van z.g. Frakno-Thymolrämchen. Dit systeem is in 1996 ontwikkeld door Franz Knobelspies. Het is bestemd om het gehele jaar door thymol te doseren. Daartoe moet 2-3 keer per jaar ca. 12 gram thymol-kristallen in een kokertje in de kast worden gedaan. Eerder werd thymol toegepast nadat de honing was afgenomen. Het wordt onder de naam APILIFE VAR en THYMOVAR in de handel gebracht. Uitvoerig wordt in het boven- genoemde artikel het onderzoek naar residuen in de

honing en de varroabestrijding besproken. Hun conclusie is dat deze manier van varroabestrijding **niet** in de **Zwitserse richtlijnen** kan worden opgenomen.

In een artikel van Franz Bollhalder (Andermatt BIOCONTROL AG, leverancier van Thymovar), wordt een vergelijking gemaakt van de behandeling na de oogst (1998) met Apilife Var en Thymovar.

Zijn conclusie is:

- goedkoop
- succesvolle behandeling als ook nog een laatste Oxaalzuurbehandeling wordt toegepast.
- Het gebruik is zeer eenvoudig.
- De smaak wordt niet beïnvloed.
- Er komt geen thymol in de raten en de residuen in de honing toxologisch is van geen betekenis.

Vertaald door Arie Munter, Middelburg

Uit: *Das Bienenmütterchen* 55(7/8): 147-148 (2003) en 55(9): 166-167 (2003)

Opmerking van de redactie: Het systeem van Franz Knobelspies mag in Nederland **niet** worden toegepast.

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbbn.nl

Bij gepraat (26)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Onze studiedag zaterdag 14 februari in zaal 'Hoitink' in Bornerbroek kenmerkte zich weer door een goede opkomst. De Twentse gastvrijheid en een zeer goed verzorgde koffietafel droegen hieraan bij.

De heer Johan Olde Dubbeling uit Oldenzaal deed op een aanschouwelijke en boeiende wijze o.a. met behulp van verkleinde kastmodellen de handelingen voor die nodig zijn in zijn methode van telen van carnicakoninginnen. Met behulp van een puntensysteem worden de selectiecriteria zachtaardigheid, opbrengst, broedontwikkeling en zwerm-lust beoordeeld. In de voordracht van dhr. J.D. Kerkvliet uit Tubbergen kwam het nieuwe honingbesluit, dat eind november in de staatscourant is gepubliceerd en de hieruit voortvloeiende nieuwe regels die in acht genomen moeten worden bij de verkoop van honing, aan de orde.

Voor diegenen die dit willen nazoeken: overheid.nl, wet- en regelgeving (Zoekwoorden: algemene maatregelen van bestuur, etikettering en honing). Met betrekking tot mogelijke residuen in honing, was, koninginnengelei etc. wees de heer Kerkvliet op o.a. een Europese wet uit 1990 en een Nederlandse regeling van middelen die in de bijenteelt gebruikt mogen worden. Honingproducten vallen volgens de wet onder dierproducten. De derde spreker, de heer L.J. Jochems uit Zutphen, behandelde het onderwerp KI in de koninginnenteelt van de Buckfastbijen met behulp van dia's. De vele handelingen, de kennis en het bedenken van de opstelling van de benodigde apparatuur dwingen een diep respect af voor het geduld en de volharding waarmee deze bevruchting van jonge koninginnen plaatsvindt. Selectiecriteria die door de heer Jochems toegepast werden: niet zwermen, honing ver genoeg naar boven brengen, zachtaardig, mooi groot broednest en een goede honingopbrengst.

• In BIJEN 13(2): 43 (2004) vernamen wij het overlijden van Ir. J.F.A.M. Mommers. Gelet op het grote belang dat hij heeft gehad voor de imkerij is vermelding van zijn werkzaamheden mijns inziens op zijn plaats. Ir. J. Mommers was tijdens zijn werkzame leven in dienst bij het Ministerie van Landbouw en Visserij als rijksbijenteeltconsulent.

Als consulent had hij een veterinaire taak op grond van de Bijenwet van 1947, een onderwijsstaak, een voorlichtings-taak en een onderzoekstaak. Vanuit de uitvalsbasis 'Ambrosiushoeve', proefbijenstand die hij een warm hart toedroeg, ging hij met de buitendienstmedewerkers van het rijksbijenteeltconsulentschap met filmtoestel en dia-projector op pad om het belang en de methoden van de bijenteelt uit te dragen.

Ir. J. Mommers is één van de initiatiefnemers van het huidige arboretum op de 'Ambrosiushoeve' dat begonnen is met het bij elkaar brengen van een assortiment drachtplanten. Dracht en drachtverbetering werd onder Ir. Mommers een volwaardig aandachtspunt in onze imkerij. Daar hij zich sterk maakte voor een verantwoorde

honingproductie, 'in honing hoort geen gif' was zijn devies, maakte hij zich niet altijd bij iedereen geliefd. In zijn voorlichtende taak ging hij verder dan het waarschuwen tegen onverantwoorde experimenten tegen bijenziekten, hij behandelde de Aalstermethode en het plaatsen van bijen bij de verschillende gewassen in open teelt en in kassen en tunnels.

In 1953 is op initiatief van Ir. J. Mommers door de overheid een instructiefilm gemaakt 'Bijenhouden met succes', deze film die bij PPO-Bijen op video nog te koop is en bij de VBBN te huur, heeft menig imker en niet-imker kunnen boeien. Deze film heeft mede bijgedragen aan een verdere ontwikkeling van het bijenhouden in kassen en de hierbij te volgen bedrijfsmethoden.

Veel bijenteeltleraren zijn door hem in zijn ambtsperiode opgeleid. Dracht en drachtverbetering kregen door hem gestalte en gaf een aanzet tot een gerichte aanpak.

We hebben de Rijksbijenteeltconsulent Ir. Mommers leren waarderen als een bekwame vakconsulent met veel gevoel en waardering voor imkers. Van de oude garde in de imkerij kende hij velen persoonlijk. Door niet voorbij te gaan aan wat hij voor de Nederlandse imkerij heeft betekend, wens ik familie en vrienden van Ir. Mommers veel steun bij het verwerken van zijn heengaan.

• Op 10 februari heeft in Arnhem de tweede bijeenkomst plaats gevonden van de bijengezondheidscoördinatoren van de ANI, LLTB, Bond voor bijenhouders ZLTO en de ABTB.

In dit constructieve overleg zijn afspraken gemaakt en worden plannen uitgewerkt om gezamenlijk een (digitale) map samen te stellen waarin een beschrijving wordt gemaakt van herkenning van alle bijenziekten cq verstoringen en hun behandelmethoden. Hierbij wordt gebruikt gemaakt van reeds aanwezig materiaal bij de imkerorganisaties. Voorts denkt men aan een gezamenlijke aanpak van het regionaal organiseren van bijeenkomsten over bijengezondheidszorg. Het belang van een goede voorlichting wordt door de deelnemende organisaties onderschreven.

• Van mijn dochter die in het kader van haar studie stage loopt bij het onderzoeksbureau Policy Action Limited, een bureau dat voor de Europese Unie werkt, ontving ik de volgende berichtjes: de leden van Europese Commissie zijn overeengekomen dat een maatregel voor honinganalyse wordt geïntroduceerd, voorts wordt het Europese budget in 2005 met 39% verhoogd. Na een lange campagne, gehouden door ecologen en bijenhouders, heeft het Franse ministerie van Landbouw besloten om de verkoop van insecticiden met het ingrediënt 'fipronil' te weren. Het product 'Regent TS' ontwikkeld door BASF AGRO wordt gebruikt voor de productie van maïs en zonnebloemen waarbij de zaden met het middel zijn geïmpregneerd. Op verzoek van de minister wordt ook onderzoek gedaan naar de giftigheid van een ander insecticide met dezelfde ingrediënten 'Gaucho'. Frankrijk is de enige lidstaat van de Europese Unie die zo'n voorzorgsmaatregel neemt. Volgend jaar zal in Brussel een besluit genomen worden of 'fipronil' gelegaliseerd wordt of niet, hierbij zal het bezwaar gewogen worden van de producerende bedrijven of zij handelen binnen de bestaande regelgeving en of de dood van bijen ook veroorzaakt kan zijn door andere aandoeeningen.

• Vriendelijk verzoek ik u zich tijdig doch uiterlijk voor

19 mei a.s. op te geven voor ons jaarlijkse uitstapje waarbij u ook kennis kunt maken met andere leden van onze imkerbond.

De reis per bus zal op zaterdag 19 juni plaatsvinden en in het teken staan van de bestuiving. U gelieve zich op te geven bij de secretaris van onze bond, A. Doornink, onder gelijktijdige overmaking van €25,- per persoon. U wordt vriendelijk maar dringend verzocht dit uitsluitend over te maken op *Postbankrekening* 95.23.018 t.n.v. Imkerbond ABTB, Pals 29, 6931 DJ Westervoort. Het programma en de reistijden zullen wij tijdig naar uw afdelingssecretaris zenden. *Om kosten te besparen gaan wij er vanuit dat u zelf een lunchpakket meeneemt.*

In een volgende bijdrage zal ik u verslag doen van onze ledenvergadering van 6 maart, de federatievergadering van 9 maart en zo mogelijk de ontwikkelingen na de Bedrijfsraadvergadering van 29 maart in Tilburg.

Uit het Hoofdbestuur

vergadering 4 maart 2004

Rob Nijman, secretaris VBBN

Ingekomen post Antwoordbrief ontvangen van het Hoofd Regionale Directie Domeinen Noordoost. Dit antwoord n.a.v. onze brief van 6 januari 2004 met als onderwerp plaatsing van bijenvolken op het Artillerie Schietkamp Oldebroek.

'Het afgelopen seizoen hebben vele imkers, van voornamelijk de Veluwe, hun verontrusting geuit aan het Hoofdbestuur van de VBBN in verband met nogal rigoureuze veranderingen in de procedures voor het plaatsen van honingbijen op defensie terreinen.

Het betreft in eerste instantie een abrupte verhoging van het staangeld met 100% en in tweede instantie het invoegen van een omvangrijke bureaucratische procedure voor de aanvraag.

We hebben er begrip voor dat u een geldelijke vergoeding vraagt voor de inspanningen van uw kant om aanvraag en plaatsen van bijenvolken mogelijk te maken. Deze grote verhoging vinden we echter buitenproportioneel'.

In het antwoord schrijft defensie dat de verhoging te maken heeft met het enigszins kostendekkend te zijn voor alle inspanningen die zowel door Defensie als Domeinen moet worden verricht in het kader van het door derden plaatsen van bijenvolken.

De huidige procedures, inclusief de contractvorming hebben te maken met de opgedane ervaringen met betrekking tot het plaatsen en bezoeken van bijenvolken op het genoemde schietterrein en de daarmee opgetreden, ontoelaatbare, veiligheidsrisico's.

Het HB wil nog een poging wagen om met een alternatief plan te komen.

Interne zaken Gerda Bogaards praat het HB bij over de voortgang van de reorganisatie van het archief. Gerda is actief met twee vrijwilligers met het klaarmaken van archiefstukken van de vereniging voor archivering in het

Rijksarchief. Dit werk is zeer tijdrovend maar wel erg interessant. Kort geleden heeft de familie van Ridder van Rappard nog vele stukken afgegeven bij het Bijenhuis. Uit die stukken blijkt dat de VBBN in 1949 de initiatiefnemer is geweest om Apimondia in Nederland te laten plaatsvinden. Een volgend punt is de notulen van de vergadering 'vrijwilligers expositie'. 15 Vrijwilligers zijn zeer betrokken en actief met de expositie in en de drachtplantentuin rond het Bijenhuis. Gedurende de wintertijd zijn de vrijwilligers actief met het onderhoud van de expositieruimte en het inrichten van de tentoonstelling. Er worden nieuwe plannen ontwikkeld voor het komende seizoen. Hierdoor blijft de expositie telkens weer boeien voor het publiek. Het HB wil de vrijwilligers hartelijk bedanken voor hun niet aflatende inzet. Zonder uw enthousiasme is het niet mogelijk zo'n mooie expositie te hebben.

Bestuivingfolder Na veel en moeizaam overleg is nu eindelijk de folder voor bestuiving klaar. Het is een folder die bestemd is voor de tuinder of fruitteiler die gebruik maakt van bijenvolken voor de bestuiving. Imkers die hun volken plaatsen op het fruit, kunnen de folder aan de fruitteiler overhandigen. Bij het maantnummer van BIJEN is voor de leden van de VBBN één exemplaar van de bestuivingsfolder bijgevoegd. Meer exemplaren zijn tegen verzendkosten te bestellen bij het secretariaat van de VBBN. Deze folder is een initiatief van de gezamenlijke organisaties en PPO-Bijen. De folders worden betaald uit de gelden die u als imker jaarlijks afdraagt voor PPO-Bijen.

'Ome' Ben, 35 jaar deponthouder

Roel ten Klei, bedrijfsleider Het Bijenhuis

In januari van dit jaar werd dhr. B. Barten tijdens de jaarvergadering van de VBBN subvereniging Bunnik/Houten in het zonnetje gezet als dank voor zijn inzet in het depot van Het Bijenhuis. Vijfendertig jaar bestiert hij inmiddels met veel plezier zijn winkel en is voor een ieder het aanspreekpunt en een vraagbaak waar het de bijen betreft.

Dit alles doet hij belangeloos voor de subvereniging en ook de opbrengst van het depot wordt al jaren in de verenigingskas gestort.

Mede dankzij zijn financiële inbreng zit de afdeling Bunnik/Houten er warmpjes bij om zo diverse activiteiten te organiseren en te financieren.

Het was dan ook een groot genoegen om hem namens 'Het Bijenhuis/VBBN' een mini-Spaarkast te mogen aanbieden. Wij hopen dat hij nog vele jaren het depot zal kunnen beheren.

Besturen, hoe zo?

Bestuurderscursus VBBN afgesloten

Harrie Leeflang, secretaris imkervereniging Eensgezindheid Eerbeek & omstreken

Zo, de eerste bestuurderscursus zit erop, zal men van het Hoofdbestuur van de VBBN zeggen. Jammer genoeg wel, zeg ik als één van de deelnemers. Jos Plaizier fungeerde als

voorzitter met behulp van een deskundige bestuurder: Rob Nijman. Na een ietwat onzekere start ging het steeds beter. Onder andere de volgende vragen zijn behandeld. Hoe voorkom je afstand van bestuur naar leden? Hoe betrek je mensen bij hun vereniging en hoe motiveer je mensen bij een plaatselijke activiteit? Duidelijk werd dat een goede communicatie onontbeerlijk is. De taakverdeling werd herhaaldelijk middels een rollenspel geoefend. Doelstellingen, visie en organisatie van de VBBN kwamen aan de orde. Gerda Bogaards, secretaresse van de VBBN, hield een lezing over communicatie, archivering en ledenbestand. Henk van de Scheer deed verslag over onderzoeken in de toekomst en onze positie in de Europese Unie. Over het bevorderen van de bijenweide door bestuurders hield Frans Janssen een betoog. Roel ten Klei gaf uitleg over de afdeling Handel van het Bijenhuis en notaris Mr. De Vries vertelde over de verschillende structuren van een vereniging (met en zonder statuten) en stichtingen. Verenigingsrecht en bestuurlijke verantwoordelijkheid passeerden de revue. Binnenkort is hiervan een duidelijk overzicht te vinden op www@bijenhouden.nl. Deze lezing was verrijkend en boeiend, zelfs voor onze eigen voorzitter kwamen onverwachte zaken aan het licht.

Naar voren kwam dat het van belang is dat het bestuur zijn eigen verantwoordelijkheden, zoals aansprakelijkheid, effectief en efficiënt vergaderen, sponsoring, etc. zo veel mogelijk benut.

Tevens is er gesproken over: wat is de functie van groepsbesturen? Werkt dit en wat merken wij ervan? Zijn de vergaderingen van bijvoorbeeld hoofd-, groeps- en subbestuur doelmatig op elkaar afgestemd? Of kan dit nog beter? Is er al een gezamenlijke agenda waar ook de verschillende commissies gebruik van kunnen maken?

Kortom een boeiende cursus waar niet alleen de deelnemers van elkaar geleerd hebben, maar ook onze eigen bestuurders hun lichten hebben opgestoken. Soms is besturen niet zo eenvoudig als het lijkt, maar vaak wel leuk om te doen. Namens de groep, Jos en vooral ook Rob bedankt. Hopelijk komt er in de toekomst een herhaling van deze cursus.

Bloemrijke akkers in Drenthe

Jos Plaizier, voorzitter VBBN

De subsidie-aanvraag voor het project Bloemrijke akkers in Drenthe is toegewezen. Dit betreft een bedrag van ruim € 75.000,-.

Deze subsidie is door het Hoofdbestuur van de VBBN aangevraagd om braakliggende akkers in Drenthe (het gaat om ± 30 ha) te kunnen inzaaien met bij-vriendelijke bloemen. Het Hoofdbestuur heeft dankbaar gebruik gemaakt van de initiatieven van de heer Frits Kruse, imker in Paterswolde. Deze heeft geïnteresseerde akkerbouwers, de provincie Drenthe, de NLTO en imkers bijeen gebracht en de plannen grotendeels bedacht.

In een later stadium heeft het Hoofdbestuur, op verzoek van Frits Kruse, geparticipeerd in het overleg en uiteindelijk de subsidie-aanvraag gedaan.

De doelstelling is om de biodiversiteit van het gebied te vergroten door het inrichten van bloemrijke akkers in de seizoenen 2004 en 2005. Voor bewoners en toeristen wordt het gebied veel aantrekkelijker. Ook wordt het leefgebied voor de nectarzoekende insecten, waaronder vlinders en bijen, vergroot en versterkt. Plaatselijke imkers kunnen in

de twee seizoenen hun volken in deze gebieden plaatsen. De keuze van de deelnemende akkerbouwers (circa 20) is zodanig dat de ingezaaide akkers aan toeristische fietspaden of wandelroutes liggen.

Het project zal worden uitgevoerd door de NLTO. De imkers en akkerbouwers en VBBN zullen in een begeleidingscommissie participeren.

In de komende periode zal regelmatig verslag van de vorderingen worden gedaan in BIJEN.

Stoelen gevraagd

De Vereniging tot Bevordering der Bijenteelt in Nederland vraagt: voor de expositieruimte en filmzaal in het Bijenhuis in Wageningen ongeveer 40 dezelfde stoelen. Mocht in uw bedrijf, club/vereniging de stoelen vervangen worden, denkt u dan eens aan ons. Daar ons budget klein is zouden wij de stoelen tegen een kleine bijdrage willen overnemen. Mocht u ons een aanbod willen doen, neem dan contact op met Gerda Bogaards, 0317-42 24 22, E: vbbn@vbbn.nl

Van de Bestuurstafel

J.W. van der Dussen, Bestuurslid

Het Bondsbestuur vergaderde op 26 februari 2004, in het huis van de IMW te Breda.

Bondsbestuur Volgens het vastgestelde rooster is periodiek aftredend M. v. Iersel. Zoals in de vorige bestuurstafel reeds vermeld zal J. Beekman aftreden conform zijn mededeling op 05-04-'03. M. v. Iersel stelt zich herkiesbaar. Tegenkandidaten c.q. kandidaten kunnen schriftelijk worden ingediend tot de aanvang van de Algemene Vergadering ondertekend door twee bestuursleden van een vereniging.

Algemene Jaarvergadering Het bestuur is gereed met de voorbereiding van de Algemene Jaarvergadering welke zal worden gehouden op zaterdag 3 april 2004 in 'De Helicon' te Bostel. De uitnodigingen zullen binnenkort worden verstuurd.

Tuinidee 2004 De commissie Tuinidee is op zoek naar vrijwilligers die plaats willen nemen in de commissie aangezien na Tuinidee 2004 diverse medewerkers ermee zullen stoppen. De commissie is op zoek naar leden die mee kunnen helpen met de opbouw en de afbraak van de tentoonstelling.

Ledental van de Bond Op 26 februari 2004 was het aantal leden afgenomen tot 1.084.

Inmiddels hebben zich al weer diverse verenigingen gemeld voor het uitreiken van decoraties aan jubilarissen in 2004.

Studiedag De voorbereiding van de Studiedag 2004 is al weer in volle gang en de commissie zal na de volgende vergadering het thema van de dag publiceren.

Bijengezondheidszorg Het vervoersverbod te Soerendonk blijkt inmiddels te zijn opgeheven.

Verenigingsboek Het bestuur zal het huidige verenigingsboek aanpassen. Alle leden van het bestuur zullen hieraan hun bijdrage leveren. Zodra het nieuwe boek gereed is zal dit aan alle verenigingen beschikbaar worden gesteld.

Verzekeringen Het bestuur wil erop wijzen dat geplande evenementen zoals een bijenmarkt, jaarmarkt, cursussen, etc. schriftelijk dienen te worden gemeld door de desbetreffende vereniging en/of cursusleider bij de secretaris van de Bond. Alléén dan kan er aanspraak op de verzekering worden gemaakt in geval van eventuele aansprakelijkheid. Voor meer informatie over het bovenstaande kunt u contact opnemen met het secretariaat, 013-58 36 350 of via onze website www.bijenhouders-zlto.nl

* 8 juni 1931, Tirns † 10 februari 2004, Midlum

Jacob Jan Andringa

Jaap Andringa, onze goede vriend en imkercollega, is gestorven.

Een man met aandacht en respect voor de levende en dode materie heeft ons verlaten.

In zijn contacten met ons ervoeren wij hem als een vriend; integer, humoristisch en met grote verantwoordelijkheid ten opzichte van zijn werk op het teeltstation.

Open voor experiment en vernieuwing heeft hij alles in het werk gesteld om, samen met vele vrijwilligers, de bijenstand op Schiermonnikoog na de verhuizing weer operationeel te krijgen.

Zijn sociale aard uitte zich in de vele contacten; waaronder het team vrijwilligers dat hij bij zijn werk op Schier betrok. Ook zij zullen deze inspirator missen.

Hij was een onbaatzuchtig en vredelievend mens met een brede belangstelling. De zeer vele aanwezigen bij de uitvaartdienst in Harlingen getuigden daarvan.

Wij wensen zijn vrouw Cathrien evenals de kinderen en kleinkinderen veel sterkte.

Stichting Station voor Carnicateelt Schiermonnikoog.

Op 14 februari 2004 is op 65-jarige leeftijd overleden

JAN SMEETS

Jan heeft zich als bestuurslid ingezet voor de afdeling Roermond, en na de fusie voor de afdeling Roer- en Leudal. Vele imkers konden op hem rekenen. Zijn vriendelijke glimlach moeten wij te vroeg missen.

Wij wensen Tiny en de verdere familie sterkte toe bij het verwerken van dit verlies.

Bestuur en leden
LLTB bijenvereniging Roer- en Leudal

t/m 1 november Hilvarenbeek

Excursies PPO-Bijen (voorheen Ambrosiushoeve): individuele bezoekers: op werkdagen van 09.00-17.00 uur, toegang gratis, wel even melden op kantoor. Groepen onder deskundige leiding op afspraak: ma. t/m zo. (vanaf 10 mei ook 's avonds).

Kosten: volwassenen €2,30 p.p. met een minimum van €23,-, scholen €1,60 p.p. met een minimum van €16,-. Inl.: 013-58 33 340, fax 013-54 39 155 of E: infobijen.ppo@wur.nl

23 april Leiden

Jaarvergadering en feestavond bij VBBN subvereniging Leiden. Aanvang 20.00 uur in de kantine van tuinvereniging 'Cronesteyn', Boerenpad 1. Inl.: Mirjam van Leeuwen, E: degoudenmoer@supermail.nl

24 april Deurne

De bijenmarkt Deurne zal dit jaar niet plaatsvinden. Gestreeft wordt naar een grote regionale markt in het voorjaar van 2005.

25 april Clinge

Bijenmarkt van 10.30-16.00 uur bij 'De Sterre', Sterredreef 50. Inl.: G. Arens, secretaris VBBN Hulst e.o., 0114-31 48 19, E: vbbn.hulst-eo@wanadoo.nl

25 april Hilvarenbeek

Grootse Natuurdag vanaf 12.30 uur met als thema 'De bij & wij', bij de Bijenhal grenzend aan het landgoed 'Annanina's Rust', Diessenseweg. Organisatie St. Ambrosius Goirle/Hilvarenbeek i.s.w. met lokale natuurverenigingen, Scouting en het Brabants Landschap. O.a. schapenhoeden, roofvogelshow en natuurwandelingen. De eerste wandeling onder leiding van een IVN-gids start om 10.00 uur. Inl.: Ton Smolders, 013-50 52 762, E: agjsmol@kabelfoon.nl

27 en 28 april Celle (Duitsland)

Apimondia Symposium 'Prevention of residues in honey 2', 'Changes in beekeeping practice'. Te houden in Celle. Inl.: Dr. Werner von der Ohe, E: info@bieneninstitut.de.

For information about the programme please contact: Dr. Wolfgang Ritter, 00-49-76 11 50 20, E: ritter@beepathology.com. U kunt het programma ook opvragen bij: vbbn@vbbn.nl

30 april Groenlo

Bijenmarkt van 08.00-13.00 uur bij Zalencentrum Meijer, Ruurloseweg 1. Inl.: R. ten Have, 0544-46 31 60.